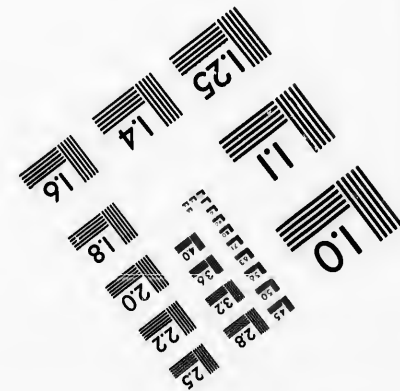
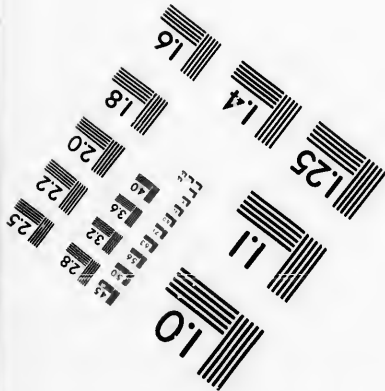
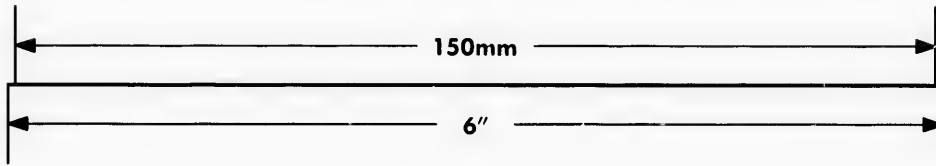
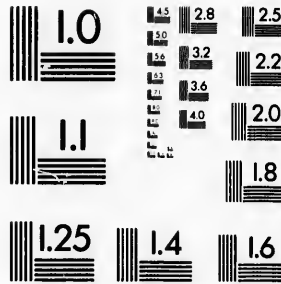
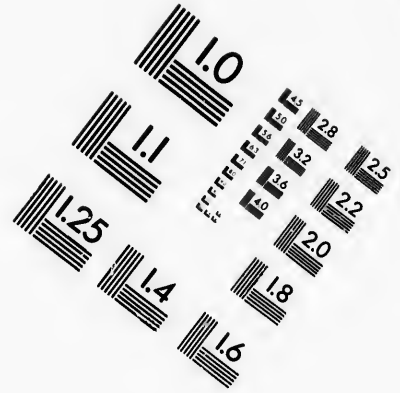
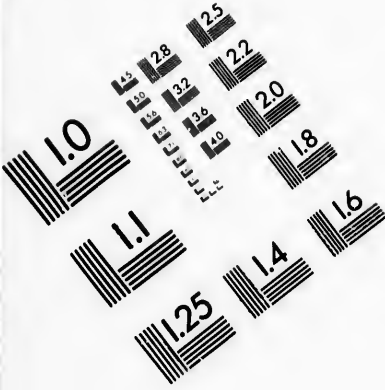

IMAGE EVALUATION TEST TARGET (MT-3)

APPLIED IMAGE . Inc
 1653 East Main Street
 Rochester, NY 14609 USA
 Phone: 716/482-0300
 Fax: 716/288-5989

© 1993, Applied Image, Inc., All Rights Reserved

1.8
2.0
2.2
2.5
2.8
3.2
3.6
4.0
4.5

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

1.8
2.0
2.2
2.5
2.8
3.2
3.6
4.0
4.5

© 1993

Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- Coloured covers/
Couverture de couleur
- Covers damaged/
Couverture endommagée
- Covers restored and/or laminated/
Couverture restaurée et/ou pelliculée
- Cover title missing/
Le titre de couverture manque
- Coloured maps/
Cartes géographiques en couleur
- Coloured ink (i.e. other than blue or black)/
Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- Coloured plates and/or illustrations/
Planches et/ou illustrations en couleur
- Bound with other material/
Relié avec d'autres documents
- Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin/
La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure
- Blank leaves added during restoration may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming/
Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.
- Additional comments: /
Commentaires supplémentaires:

- Coloured pages/
Pages de couleur
- Pages damaged/
Pages endommagées
- Pages restored and/or laminated/
Pages restaurées et/ou pelliculées
- Pages discoloured, stained or foxed/
Pages décolorées, tachetées ou piquées
- Pages detached/
Pages détachées
- Showthrough/
Transparence
- Quality of print varies/
Qualité inégale de l'impression
- Continuous pagination/
Pagination continue
- Includes index(es)/
Comprend un (des) index
- Title on header taken from: /
Le titre de l'en-tête provient:
- Title page of issue/
Page de titre de la livraison
- Caption of issue/
Titre de départ de la livraison
- Masthead/
Générique (périodiques) de la livraison

This item is filmed at the reduction ratio checked below /
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X	14X	18X	22X	26X	30X
☐	☐	☐	☒	☐	☐
12X	16X	20X	24X	28X	32X

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

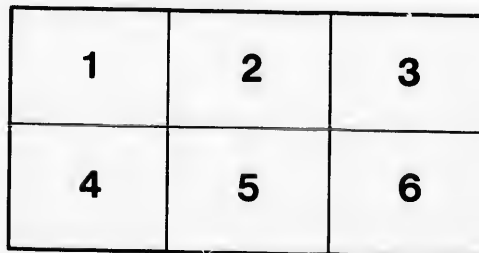
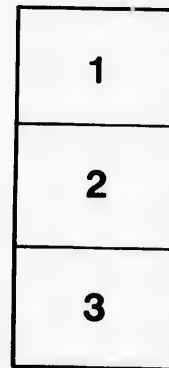
National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol $\rightarrow$ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Bibliothèque nationale du Canada

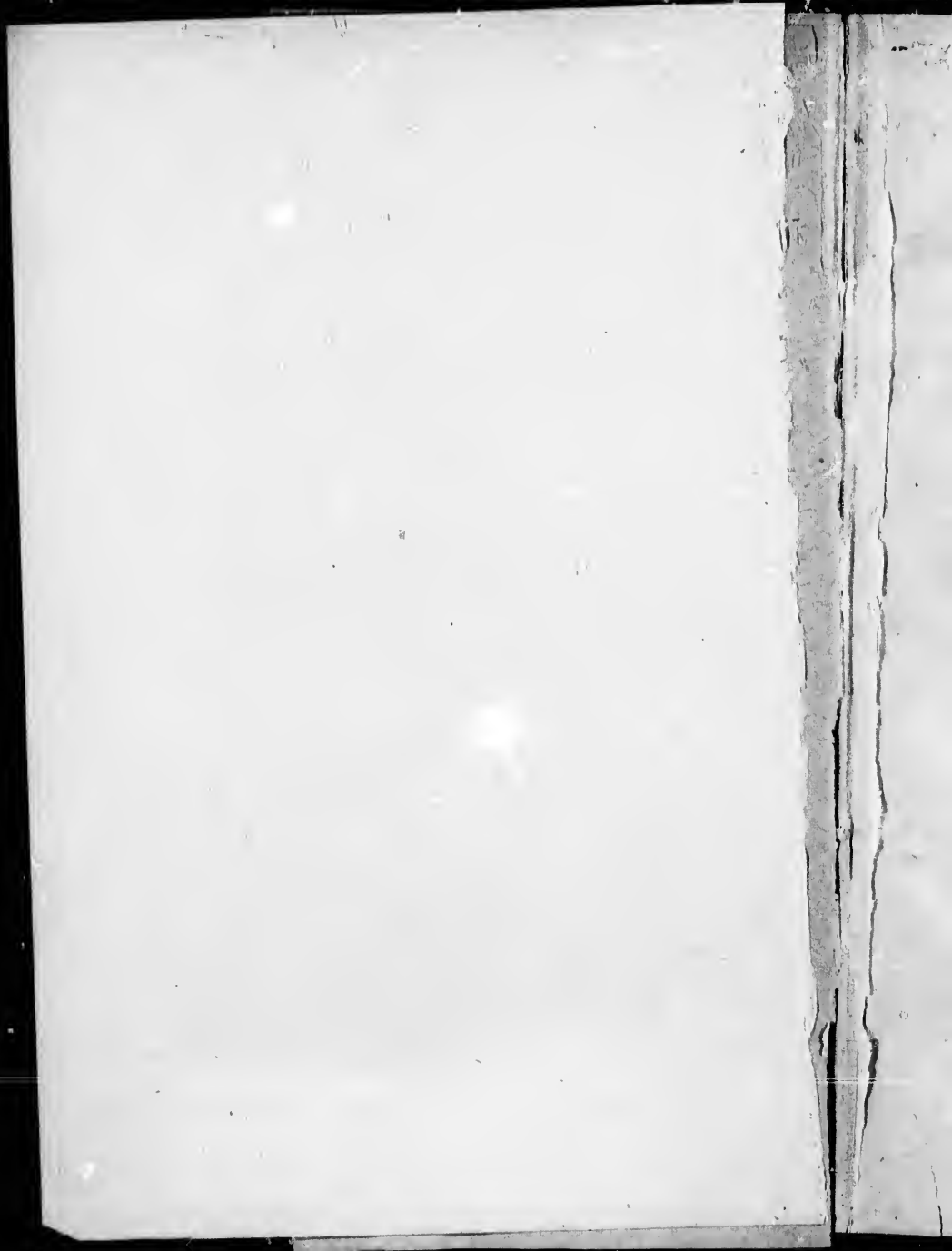
Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole $\rightarrow$ signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

qu'il
cet
de vue
ge
ation
ués

T
SYNOPSIS

Definitionum philosophicarum

AD PROGRAMMA LAVALLENSE

DIGESTA.

1883

BD38

L3

595

1883

P***

SYNOPSIS

Definitionum philosophicarum.

PROLOGUS. Habes in hoc opusculo, studiose lector, definitiones omnes divisionesque, quae in categoriis prima et secunda programmatis philosophici Lavalensis comprehenduntur.

Quas definitiones ex Summa Philosophica Zigliaræ plerasque sumptas invenies, nonnullas tamen ex fontibus aliis, imo multas, quae, licet a Scholasticorum mente minime dis-entiant, non adeo abstrusae visae sunt, proindeque juvenibus edocendis aptiores.

Gressu simultaneo procedunt ambae categoriae, ut statim complementum habeat ex secunda quidquid de prima positum fuerit. Unam tamen ab alia nullo negotio dignoscere est; siquidem titulos qui ad primam pertinent extra textum in marginam protrudentes, qui autem ad secundam intra textum positos invenies.

PHILOSOPHIA.

PHILOSOPHIA. Rerum divinarum et humanarum, can-
sarumque, quibus hæc res continentur, scientia (Tul-
lius). Dividitur in *Logicam*, *Metaphysicam* et *Moralem*.

LOGICA. Ars seu scientia directiva rationis humanæ
in cognoscenda veritate. Dividitur in *naturalem* et
artificialem, et iterum in *Dialecticam* et *Criticam*.

Dialectica. Pars logicæ quæ in tradendis
explicandisque legibus recte judicandi unice sistit.
Logica formulis quandoque audit.

Critica. Pars logicæ quæ principia suprema,
quibus nititur certitudo nostrorum judiciorum, rima-
tar, ut verum a falso in ipsis judiciis mens discrimi-
nare valeat. Vocatur etiam *logica materialis*.

Logica naturalis. Aptitudo quaedam a
natura indita, qua vel rudes, sine ullo magisterio, nul-
laque doctrina, de rebus obviis recte judicant ac legi-
time ratiocinantur.

Logica artificialis. Ea quæ jam definita
est verbo *Logica*.

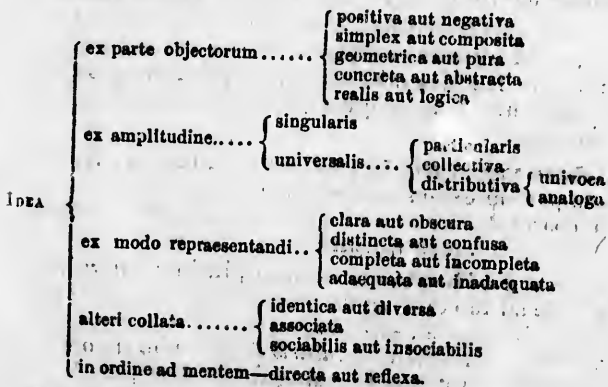
METAPHYSICA. Scientia, quæ ex rerum rationibus di-
versimode ultimis, eas persequitur, quæ vel re vel
mente a materia sunt magis abstractæ, sensumque
transgrediuntur. Dividitur in *generalem* et *specialem*.
Metaphysica generalis *Ontologia* vocatur, et de ente
tractat in genere; *metaphysica specialis* rursum in
tres partes dividitur, nempe: *Cosmologiam*, quæ est
scientia de mundo; *Psychologiam*, quæ est *scientia de*
anima; *Theologiam naturalem*, quæ est *scientia de Deo*.

MORALIS. Ars seu scientia quæ versatur circa actiones
humanas ordinandas invicem, et ad finem. Dicitur

ars, quatenus recte vivendi normas tradit; *scientia* vero, quatenus normas traditas demonstrat. Dividitur in duas partes, quarum prima operationem humanam in se considerat, et vocatur *ethica*; altera operationem humanam inter personas morales considerat, et *jus naturae* nuncupatur.

LOGICA.

IDEA. Simplex rei representatio in mente facta.—Forma alicujus rei, praeter ipsam rem existens in mente (S. Th.), quaeque est menti principium cognoscendi rem ipsam.

Idea directa illa est cujus objectum primo menti subest. Ita directam ideam ex hominis praesentia efformo.

Idea reflexa est illa qua mens sponte sua redit in objectum cognitum, ut ipsum melius penetret et consideret. Ita reflexe revoco in mentem ideam visum hominis et accuratius expendo.

Idea simplex seu **incomplexa** illa est quae unicam rei entitatem seu essentiam significat, ut *homo*.

Idea composita est quae multiplicem rei entitatem seu essentiam in se concludit ut *medicus*, in quo duo sunt, nempe *homo* et forma accidentalis nempe *medicina*, qua est et vocatur *medicus*.

Idea abstracta est illa quae designat proprietatem seu formalitatem aliquam praecisam a quocumque subjecto, ut *sanitas, humanitas*.

Idea concreta — quae proprietatem seu formalitatem designat, sed ut afficientem aliquod subjectum, ut *sanus, homo, medicus*.

Idea singularis — quae certam aliquod individuum exprimit, ut *Petrum, Paulum, hanc arborem*.

Idea universalis — quae refert aliquid unum, quod pluribus subjectis aliqua saltem ratione convenit. Ita idea *substantiae* quae pluribus substantiis convenit, *hominis* quae pluribus individuis humanis, &c.

Idea particularis est idea universalis ad unam partem extensionis suae, eamque indeterminatam coarctata, ut cum dico *aliquis homo, quidam milites*. Vocatur etiam idea *disjunctiva*

Idea collectiva est idea plurium singularium quae ad modum unius considerantur, ut idea *hujus* vel *illius familiae, exercitus*. Ad singularem reduci- tur. Idea universalis est *distributiva* si non de omnibus simul sumptis, sed de singulis dicitur; ut *homo* praedicatur de *Petro, Paulo, &c.*

Idea transcendentalis ea est quae aliquid exhibet, quod non de pluribus tantum, sed de

omnibus dicitur, quaecumque sunt aut excogitari possunt, ut *ens*.

Idea distincta illa est quae clare exhibet notas quibus res aliqua constituitur et ab aliis secernitur. Ita distincta erit mihi idea justitiae, si sciam notas quibus in sua specifica natura constituitur, videlicet quod sit *firma atque constans voluntas reddendi unicuique quod suum est*

Idae identicae sunt illae quae unam eandemque rem, sub diversis licet formis, exprimunt. Ita *idea homo et animal rationale*

Idae sociabiles sunt quae in uno eodemque subjecto convenire possunt, ut *justitia et misericordia*.

Idae insociabiles — quae simpli in uno eodemque subjecto stare non possunt. Ita *mulieria et cogitatio, rotunditas et quadratura*.

Perceptio seu simplex mentis apprehensio. Cognitio quae quid sit res aliqua scimus; ut cum *hominem* concipio quin aliquid affirmem vel negem de illo.

Extensio ideae. Amplitudo ideae in pluribus vel paucioribus individuis representandis. Iden *homo* v. gr. extensione sua omnes individuos humanos complectitur.

Comprehensio ideae. Complexio notarum quae idem constituunt. Ita *idea homo*, ratione comprehensionis suae, *animalitatem et rationalitatem* complectitur, quae sunt notae hominis essentielles.

Abstractio. Mentis actus quo ex variis notis quae in objecto sunt, unam consideramus separatim. Ita in homine singulari intelligimus, abstractionis ope, humanam naturam, quin consideremus notas ejus individuantes.

TRANSCENDENTIALIA. Transcendentalia quinque sunt: *Ens, verum, bonum, aliquid et unum* Aliquid est ens

prout divisionem importat ab aliis. Cetera defini-
entur suo loco.

UNIVERSALIA seu **PRAEDICABILIA** sunt quae communiter pluribus inveniri, ac de pluribus dici possunt. *Praedicabilia* nuncupantur, quia dicuntur in modis quibus omnia attributa de ente aliquo *praedicari* et ad ipsum pertinere valent. Quinque autem in modis attributum aliquod enuntiaripotest de subjecto, scilicet veluti *ipsium*, vel uti *species*, vel uti *differentia*, vel uti *proprium*, vel uti *accidens*. Inde quinque sunt *praedicabilia* seu *universalia*: *genus*, *species*, *differentia*, *proprium*, *accidens*.

Genus est unum aptum inesse pluribus specie differentibus, et praedicari de illis *in quid incomplete*.
Ex. animal. Aliter: Est id quod pluribus speciebus invenitur commune.

Species est unum aptum inesse pluribus numero differentibus, et praedicari de illis *in quid complete*. *Ex. homo, brutum. Aliter*: Est totum id quod communem plurium individuorum essentiam constituit.

Differentia est unum aptum inesse pluribus et praedicari de illis *in quale quid*. *Ex. rationale quod differunt brutum et homo. Aliter*: Est id per quod unaquaque species discriminatur ab aliis speciebus quae sub eodem genere continentur.

Proprium est unum aptum inesse pluribus et praedicari de illis *in quale necessario*. *Ex. capacitas sciendi in homine. Aliter*: Est id quod ab essentia necessario dimanat.

Accidens est unum aptum inesse pluribus et praedicari de illis *in quale contingenter*. *Ex. doctrina in homine. Aliter*: Est id quod esse potest in re vel ab ea abesse, salva essentia.

Species infima ea est sub qua nulla alia species collocatur, quaeque immediate sub se individua continet. *Homo est species infima.*

Genus proximum est illud, sub quo species de qua quaeritur, immediate continetur. Huiusmodi est *animal* respectu Petri, *vivens* respectu animalis.

Differentia ultima seu specifica est ea quae cum genere proximo speciem constituit. *Rationalis* est differentia ultima speciei hominis.

CATEGORIAE seu PRAEDICAMENTA Quae Aristoteles *categorias*, latini, duce Boetio *praedicamenta* dixerunt: quo nomine significantur *classes* seu suprema quaedam rerum genera, ad quae reducuntur, et quibus propterea subsunt qualescumque ideae specificae, vel categoriae haberi a nobis possunt, ita ut nulla earum detur quae in illis non contineatur. Sunt numero decem, quarum prima *substantiam* et alia novem *accidentia* complectuntur. In memoriae commodum antiqui disticho sequenti categorias omnes comprehenderunt:

<i>Arbor</i>	<i>sex</i>	<i>servos</i>	<i>ardere</i>	<i>refrigerat</i>	<i>ustos</i> ;
(Substantia)	quantitas	relatio	qualitas	actio	passio)
<i>Ruri</i>	<i>cras</i>	<i>statio</i>	<i>sed</i>	<i>tunicatus</i>	<i>ero.</i>
(Ubi)	quando	situs		habitus)	

SIGNUM est res praeter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire (S. Aug): sicut vestigio viso, transisse animal cuius vestigium est, cogitamus. Signa dividuntur in *formalia* et *instrumentalia*. Signa instrumentalia subdividuntur in *naturalia* et *dala* seu *arbitraria*.

Signum naturale est illud in quo connexio signi cum signato est independenter ab hominum institutione. Ita per homines non stat quin fumus significet ignem.

Signum artificiale seu arbitrium est illud in quo connexio signi cum signato pendet ab hominum libera voluntate. Ita laurus est signum victoriae.

TERMINUS est signum rei simplici apprehensione perceptae, ut *Deus, homo*. Per ordinem ad propositionem Aristoteles definiuit illud: Id in quod resolvitur propositio tanquam in praedicatum et subjectum.

TERMINI	{	vi significandi....	{ significantes per se—categorematici non per se significantes—syncategorematici univoci, aequivoci, analogi
		secundum objecta..	{ concreti et abstracti absoluti et connotativi simplices et complexi
		extensione rei significatae	{ proprii et communes singulares, particulares, universales et collectivi.

Terminus univocus dicitur de pluribus rebus secundum eandem omnino rationem; v. g. humanitas univoce praedicatur de *Socrate et Platone*, sicut *animalitas* de homine et bove.

Terminus aequivocus, ut ipsa vox innuit, de pluribus dicitur secundum rationem omnino diversam, v. g. vox *gallus*, quae hominem aliquem et animal aequè designat.

Terminus analogus medium locum occupat inter terminos univocos et aequivocos; de pluribus enim dicitur nec secundum rationem omnino eandem, nec omnino diversam, sed secundum quamdam similitudinem sive analogiam; v. g. *sanitas* praedicatur de corpore, de medicina et pulsu; eo quod sanitas inest corpori tanquam subjecto, reficitur a medicina, et pulsus motibus indicatur.

Terminus simplex est unicum vocabulum ideam aliquam, sive simplicem, sive compositam, exprimens; ut *ens, domus*.

Terminus complexus est qui pluribus vocabulis unam ideam compositam effert; ut *homo prudens*.

SUPPOSITIO generatim est usus termini pro re aliqua. Eiusdem porro vocis diversa potest esse suppositio,

ut quae ex loquentis intentione, et ex orationis adjunctis saepe dependet. Suppositio primo dividitur in *materialem et formalem*. Suppositio formalis ipsa est *logica aut realis*, et iterum *universalis, particularis, singularis, distributiva, collectiva*.

Suppositio materialis est usurpatio vocis pro se ipsa. Ex. *Cicero est vox trium syllabarum*.

Suppositio realis est usus termini pro re significata, secundum modum existendi quem habet extra mentem. Ex. *Plato est homo*.

Suppositio logica est usus termini pro re significata, secundum modum existendi quem habet in mente. Ex. *Plato est idea singularis*.

Suppositio distributiva est usus termini communis pro suis inferioribus ita enumerandis, ut de singulis seorsum acceptis verificari possit oratio. Ex. *Omne corpus est grave*. Vox *corpus* distributive supponitur.

DEFINITIO. Oratio quae id quod definitur explicat quid sit (Tullius); seu oratio qua respondetur interroganti quid sit res; sicut interroganti *quid sit anima*, respondemus definitione: *Anima est primum principium vitae in his quae apud nos vivunt*. Definitio est *nominalis aut realis, intrinseca aut extrinseca, essentialis aut descriptiva*.

Definitio nominalis ea est quae explicat quid sit vocabuli significatio, et consequenter, modo tamen indeterminato et confuso, quid sit res quam per vocabulum volumus significare. Hujusmodi definitione utitur Angelicus quum sic Deum definit: *Primum movens immobile, prima causa efficiens, ordinator et provisor universi creati*.

Definitio realis est ea quae determinate explicat rem ipsam per vocabulum designatam. Ita realiter definitio philosophiam, si eam dico esse rerum

divinarum et humanarum, causarumque quibus haec res continentur, scientiam.

Definitio descriptiva est illa quae aliunde rem explicat quam per principia ipsam constituentia, ut puta per plures ex ejus proprietatibus, vel per collectionem accidentium quae illi soli conveniat. Ita Virgilius definit Polyphemum in *Aeneide*.

Definitio essentialis est illa quae ad rem explicandam assignat principia rem constituentia et distinguentia a caeteris aliis. Ita *homo est animal rationale*.

Totum est unum aliquid quod in plura (quae partes dicimus) resolvi aliquo modo potest.

Dividitur in..	{	actuale... ..	{	metaphysicum	{	essentiale
				physicum		integrabile
				morale		potestativum
		potentiale seu logicum				accidentiale

Totum actuale est id quod habet essentiam compositam; sive re, ut *homo*, sive solum secundum considerationem mentis, ut *anima*.

Totum physicum est illud cujus partes sunt ab invicem realiter distinctae ac separabiles. Hujusmodi partes sunt in homine *corpus organicum* et *anima*.

Totum metaphysicum est illud cujus partes ratione tantum in toto distinguuntur, ut *genus* et *differentia* in specie qualibet.

Totum morale est multitudo entium rationalium, quae inter se relatione aliqua connectuntur; cujusmodi sunt *familia*, *civitas*, *exercitus*.

Totum potentiale seu logicum vocamus omnem ideam universalem respectu earum, quae sub ejus extensione continentur. *Genus* v. g. est totum logicum; *species* sunt ejus partes.

Divisio est oratio distribuens totum in suas partes, seu brevius, distributio totius in partes.

JUDICIUM est actus quo mens binas ideas aut affirmando componit, aut negando dividit. Ex. *Deus est spiritus. Deus non est corpus*. Dividitur in *judicium affirmativum* aut *negativum*, *a priori* aut *a posteriori*, *mediatum* aut *immediatum*, *prudens* aut *temerarium*.

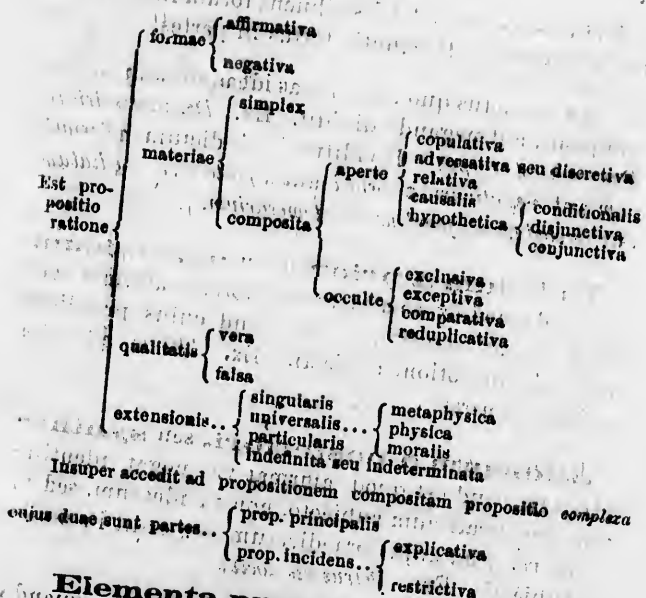
Judicium a priori, seu **analyticum** est illud quod ex sola idearum notione affirmat vel negat earum identitatem, vel illud cujus praedicatum cadit in notione subiecti. Ex. *Totum est majus qualibet sua parte*.

Judicium a posteriori, seu **syntheticum** illud est quod affirmat vel negat identitatem praedicati cum subiecto, non vi idearum, sed vi facti, vel illud cujus praedicatum non cadit in notione subiecti. Ex. *I'terus est doctus*.

Judicium immediatum dicitur, quando facta idearum comparatione, illico patet earum identitas, vel discrepantia, sive sit illud analyticum, sive syntheticum. Ex. *Circulus est rotundus*.

Judicium mediatum dicitur, quando identitas vel discrepantia idearum non cognoscitur nisi ope ratiocinii. Ex. *Anima humana est immortalis*.

PROPOSITIO. Oratio quae aliquid de aliquo affirmat aut negat, ut: *Homo est mortalis. Deus non est mendax*.

Elementa propositionis. Tria sunt elementa quibus propositio constat:

1. *Subiectum*—i. e. terminus significans id de quo aliquid enunciat.
2. *Praedicatum*—id quod de aliquo enunciat.
3. *Copula*—verbum affirmans aut negans, et est semper verbum *est*, vel aliud ad *est* reducibile.

Exemplum: *Deus est bonus.* *Deus* est subjectum; *bonus* est praedicatum; *est* est copula.

Propositio affirmativa est cum copula constat verbo *est*, vel explicito, vel implicito. Ex. *Deus est bonus.* *Deus homines diligit.*

Propositio negativa est quum copula constat verbo et particula negante, *non*, ipsi praeposita. Ex. *Deus non est mendax.*

Prop. simplex. Quae unico subjecto et unico praedicato constat. Ex. *Christus est pax nostra.*

Prop. composita. Quae plures propositiones simplices sive implicite sive explicite continet. Ex. *Quaerite primum regnum Dei et justitiam ejus; et haec omnia adjicientur vobis.*

Prop. categorica. Quae aliquid esse vel non esse simpliciter enuntiat. Ex. *Virtus felicitatem parit.* Opponitur hypotheticae.

Prop. hypothetica. Quae aliquid enuntiat esse vel non esse, at non absolute, sed dummodo aliquid aliud verificetur. Ex. *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.*

Prop. conditionalis. Quae componitur ex propositionibus simplicibus unitis per particulas conditionales si & ut in exemplo praecedente.

Prop. disjunctiva. Quae componitur ex propositionibus simplicibus unitis per particulas disjunctivas vel, aut, &c. Ex. *Substantia aut est corporea aut incorporea.*

Prop. conjunctiva. Quae constat propositionibus simplicibus impossibilibus, seu illa in qua enunciat duo vel plura praedicata non posse simul convenire uni eidemque subjecto. Ex. *Nemo potest servire Deo et divitiis.*

Prop. complexa. Illa cujus subjecto vel praedicato adnectitur alia propositio, explicite vel implicite. Ex. *Deus, qui hominem creavit, hominem redemit.* *Plato est philosophus sublimis.*

Prop. incidens. Illa quae adnectitur subjecto vel praedicato propositionis complexae. Hujusmodi sunt in exemplis superioribus, *qui hominem creavit, sublimis.*

Prop. incidens explicativa. Propositio incidens quae in se completum exprimit iudicium per

quod integratur quodammodo sententia propositionis simplicis principalis. Ex. *Moyses, qui in omni sapientia Aegyptiorum instructus fuerat, Hebraeorum populo dux datus est.*

Prop. incidens restrictiva. Quae sensum integrum per se non habet, sed ponitur quasi ut terminus syncategorematicus, nempe determinativus subjecti vel praedicati. Ex. *Omnes homines, qui mortui sunt, Deo rationem reddiderunt.*

PROPOSITIO MODALIS est, quae non solum enuntiat praedicatum inesse vel non inesse subjecto, sed etiam modum quo inest vel non inest. Ex. gr. haec propositio: *Deus est justus, est absoluta propositio; haec vero: Deus necessario est justus, vel: Deum justum esse necessarium est, modalis.* In hac altera forma modalis propositionis, absoluta propositio locum tenet subjecti, copula ipsius in infinitivum conversa, et vocatur dictum propositionis modalis: modus autem locum tenet praedicati.

Quatuor autem sunt modi, secundum quos unum potest esse alteri identicum vel diversum, videlicet *necessarium, contingens, possibile, impossibile.* Inde dividuntur modales ex necessario, ex contingenti, ex possibili, ex impossibili. Dividuntur etiam in affirmativas et negativas, veras et falsas.

OPPOSITIO PROPOSITIONUM. Affirmatio et negatio identitatis praedicati cum subjecto, seu affirmatio et negatio unius de eodem. Ex. *Petrus est doctus; Petrus non est doctus.* Triplex est oppositio: contradictoria, contraria, subcontraria.

Propositiones contradictoriae.

Quae ita inter se opponuntur, ut una neget tum formam tum extensionem alterius. Ex. *Omnis homo est doctus; Non omnis homo est doctus, seu, Aliquis homo non est doctus.— Petrus est sapiens, Petrus non est sapiens.*

propositionis
omni sapien-
m populo

Quae sen-
r quasi ut
minativus
ines, qui

iat prae-
tiam mo-
io: Deus
: Deus
essarium
positio-
copula
m pro-
t prae-

unum
deficit
de di-
ssibili,
et ne-

enti-
gatio
n est
tra-

for-
doc-
ion

Propositiones contrariae. Duae pro-
positiones universales, quarum una negat *formam* so-
lummodo, seu identitatem affirmatam per aliam. Ex. *Omnis homo est prudens; Nullus homo est prudens.* Con-
sistunt illae in extremis.

Prop. subcontrariae. Duae propositio-
nes particulares, quarum una negat *formam* solum-
modo seu identitatem per aliam affirmatam. Ex. *Ali-
quis homo est virtuosus; aliquis homo non est virtuosus.*

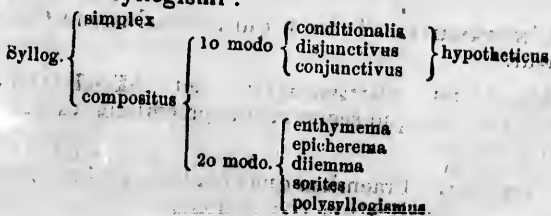
Ratiocinium. Actus mentis quo una veritas
ex alia inferitur, seu quo unum iudicium ex aliis
iudiciis deducitur. Ex. *Substantia essentialiter spiritu-
alis est essentialiter immortalis; Sed anima humana est subs-
tantia essentialiter spiritalis. Ergo anima humana est
essentialiter immortalis.*

SYLLOGISMUS. Ratiocinium, seu argumentatio in qua ex
eo quod deprehenditur aliquid particulare subjec-
tum comprehendi sub extensione subjecti universa-
lioris, concluditur praedicatum universalioris subjecti
convenire vel non convenire eidem subjecto particu-
lari. Ex. *Omne animal est sensitivum; sed homo est ani-
mal; ergo homo est sensitivus.*

Aliter definitur: Argumentatio in quo duo extrema
propositionis comparantur cum uno tertio, ut inde
concludatur eorum comparatio inter se, seu affirma-
tiva, seu negativa.

Aliter: Argumentatio quae tribus constat enun-
tiationibus, ita inter se connexis, ut duabus positis
tertia ponere necesse sit.

Divisio syllogismi:

Syllogismus simplex. Cujus praemissae sunt duo simplices propositiones. Ex. *Summum bonum est summe amandum; sed Deus est summum bonum; ergo Deus est summe amandus*

Syllogismus hypotheticus. Qui ex praemissa hypothetica conclusionem categoricam infert. Ad hanc quoque pertinent exempla quae pro tribus sequentibus afferuntur.

Syllogismus conditionalis. Syllogismus hypotheticus, qui ex majore conditionali conclusionem categoricam infert. Ex. *Si Petrus currit, Petrus movetur; atqui Petrus currit; ergo Petrus movetur.*

Syllogismus disjunctivus. Qui ex disjunctiva majore arguit. Ex. *Aut Christus fallitur, aut mundus errat; sed Christus non fallitur; ergo mundus errat.*

Syllogismus conjunctivus. Qui ex conjunctiva propositione arguit. Ex. *Nemo potest servire Deo et divitiis; atqui Petrus servit divitiis; ergo Petrus non servit Deo.*

Consequentia. Nexus consecutionis conclusionem inter et praemissas.

Consequens. Tertium judicium illatum ex antecedente, i. e. ex praemissis.

Praemissae. Duo priora judicia ex quibus tertium deducitur; simul sumpta vocantur *antecedens*.

Extrema. Termini qui in conclusione inferuntur.

Medius terminus seu **Medium.** Terminus cum quo seorsum in praemissis extrema comparantur.

Major. Praemissa quae continet majus extremum, i. e. praedicatum conclusionis.

Minor. Praemissa quae continet minus extremum, i. e. subjectum conclusionis.

Sit pro exemplo sequens syllogismus :

1 ^a praemissa, major.	<i>Virtus</i> — <i>est</i> — <i>amanda</i> ;	} antecedens.
	medium	
2 ^a praemissa, minor.	<i>Justitia</i> — <i>est</i> — <i>virtus</i> ;	} consequens.
	medium	

Ergo justitia—est—amanda.

ex....   ....trema

minus extremum   majus extremum

Modi syllogismi. Determinata forma vel quantitas propositionum praemissarum, ut ex eis sequatur conclusio, seu dispositio praemissarum inter se secundum universalitatem, vel particularitatem, affirmationem vel negationem. Modi possibili syllogismi sexagintaquatuor sunt, ex quibus, qui ad tres figuras aristotelicas referuntur, quatuordecim sunt legitimi, et novemdecim si de figura galenica ratio habeatur. Comprehenduntur omnes modi legitimi sequentibus versiculis :

- (1^{ae} fig.) *Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralip(ton), Celantes, Dabitis, Fapesmo, Friseson(orum).*
- (2^{ae} fig.) *Cesare, Camestres, Festino, Baroco,* (3^{ae} fig.) *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.*
- (4^{ae} fig.) *Barbari, Calentes, Dibatis, Fespamo, Fresison.*

Figura syllogismi. Dispositio extremorum cum medio, secundum quod medium est subjectum aut praedicatum in praemissis. Tres sunt figurae, quas Scholastici hoc versu designant :

Sub : prae : prima ; sed altera bis prae : ; tertia bis sub : .
Est insuper figura galenica : Prae : sub : .

Enthymema. Syllogismus cujus una praemissa reticetur, eo quod de facili ab omnibus subintelligitur. Ex. *Anima humana est substantia essen-*

*tialiter spiritualis ; ergo est immortalis. Retinetur major :
Omnis substantia essentialiter spiritualis est immortalis.*

Sorites. Syllogismus constans pluribus propositionibus ita connexis, ut praedicatum praecedentis fiat subjectum sequentis, donec subjectum primae propositionis et praedicatum ultimae componant conclusionem totius syllogismi. Ea exemplum :

Qui cupiditates suas non coercet, multa desiderat ;

Qui multa desiderat multis eget ;

Qui multis eget, inquietus vivit ;

Qui inquietus vivit, est miser ;

Ergo qui cupiditates suas non coercet, est miser.

Dilemma. Syllogismus in quo praemissae disjunctivae utraque pars subsumitur, atque ad propositum concludendum adhibetur. Vocatur *trilemma*, si major disjunctiva habeat tria membra, *quadrilemma*, si quatuor, &c.

Exemplum dilemmatis contra scepticos :

Aut vestra ista propositio (de omnibus dubitandum est) vera est, aut falsa.

Si vera est, jam falsum est veritatem cognosci non posse : quia aliqua veritas est a vobis cognita.

Si falsa est, iterum falsum est veritatem cognosci non posse ; quia propositio quae hoc affirmat, fatentibus vobis, est falsa.

Ergo quicquid dicatis, falsum est veritatem cognosci ab homine nunquam posse.

METHODUS. Modus ordinate procedendi in cognitione veritatis, seu in scientiis. Duplex distinguitur : *synthetica* et *analytica*.

Methodus synthetica. Illa quae a simplicibus ad composita, ab universalioribus ad minus universalia procedit. Methodus *doctrinae* dicitur. Utitur methodo synthetica qui orationem aliquam

gr. ad leges oratoriae comparando eam perfectam vel imperfectam dicit.

Methodus analytica. Illa quae a compositis ad simplicia, a minus universalibus ad universaliora procedit. Methodus *inventionis* dicitur. Analytice procedit physicus quando ex phaenomenis mundanis attente observatis et comparatis principia generalia conatur stabilire.

INDUCTIO. Argumentatio in qua de tota specie vel de toto genere concluditur quod affirmatur vel negatur de singulis individuis vel singulis speciëbus. Distinguitur inductio *socratica* et *rhetorica*, et inductio *completa* et *incompleta*.

Inductio completa est, si singularia quae experientia dignoscuntur, *omnia* tum quoad *locum* tum quoad *tempus* sunt enumerata eademque constanter reperta, atque exinde lege quadam gubernari concluditur; ut si enumeratis erroribus, quorum singuli sensus occasionem nobis praebent, concludas omnem sensum erroris occasionem aliquando esse.

Inductio incompleta est, si non omnia singularia sunt enumerata, sed *plura* eademque variata, secundum quod nobis possibile est. Ita physicus utitur inductione incompleta seu analogia ad corporei mundi phaenomenorum leges definiendas.

DEMONSTRATIO. Argumentatio quae ex certis et evidentibus praemissis conclusionem deducit. Complectitur demonstrationem *a priori* et *a posteriori*, *directam* et *indirectam*, *puram*, *empiricam* et *mixtam*, *absolutam* et *relativam* seu *ad hominem*.

Demonstratio directa rem esse vel non esse demonstrat ex principiis positivis. Sic demons-

tro, *Deum non esse dependentem ab alio, ex eo quod est causa prima.*

Demonstratio indirecta concludit rem ita esse vel non esse, quia secus sequerentur absurda; unde etiam dicitur demonstratio *ad absurdum*. Sic v. g. negantem *Deum esse aeternum*, ita aggredior:

Quod non est aeternum, ab aliqua causa productum est; Sed per te Deus non est aeternus; Ergo Deus ab aliqua causa productus est; nempe Causa prima producta est ab alia causa priori; quod est absurdum.

Demonstratio a priori procedit a causis ad effectus, ab universalibus ad particularia. Sic ex *spiritualitate* animae humanae demonstratur ejus *immortalitas*.

Demonstratio a posteriori ab effectibus surgit ad causam, a particularibus ad universalia. Sic ex ordine mundi cognito demonstratur existentia Dei.

Propositio nota per se. Illa cujus praedicatum includitur in ipsa ratione subjecti. Ex: *Circulus est rotundus.*

Propositio nota per se et quoad nos. Propositio per se nota quae nobis pariter innotescit, ut in exemplo praecedente. Nam fieri potest, ut ignoretur a nobis definitio subjecti, nosque proinde lateat utrum praedicatum includatur necne in ejus definitione. Propositio v. g. *Circulus est rotundus*, etsi nota per se, non esset nota quoad eum qui nesciret, quid sit circulus.

Argumentum ad hominem. Argumentatio quae procedit a principiis admissis ab adversario et a nobis assumptis ad ipsum refutandum, abstractione facta ab eorum veritate; ut si quis principia assumeret admissa a materialistis, ad ipsos vincendos de falsitate eorum doctrinae.

Retorsio argumenti. Argumentatio quae, ex principiis quibus adversarius contra nos pugnat vel ex ejus conclusione, aliquid quod ipsi non arrideat, deducimus. Sit pro exemplo retorsio sequens ex Aristotele. Objiciebatur alicui hoc dilemma, ut abstineretur a regimine reipublicae suscipiendo :

*Aut bene aut male rempublicam administrabis ;
Si male, displicebis Deo ;
Si bene, displicebis hominibus ;
Igitur regimen reipublicae non est suscipiendum.*

Respondit adversarius :

*Aut bene aut male rempublicam administrabo ;
Si male, placebo hominibus ;
Si bene, placebo Deo ;
Ergo regimen reipublicae est suscipiendum.*

ARGUMENTATIO PROBABILIS est ea, quae ex utraque, vel alterutra praemissa probabili concludit. Est autem propositio probabilis ea quae, quamvis certa non sit, momenta tamen prae se habet minime spernenda; ac propterea viri prudentis assensum sibi potest demerere. Ad analogiam vel ad hypothesis revocatur.

ARGUMENTATIO SOPHISTICA seu **SOPHISMA**. Quae veri quamdam speciem habet, et sub veri specie ad falsum et absurdum adducit. Ex. Quod ego sum, tu non es; atqui ego sum homo; ergo tu non es homo.

	peccans in forma — <i>paralogismus</i>	
Sophisma	ex parte dictionis	aequivocatio
		amphibologia
	praeter formam	compositio
		divisio
	ex parte rerum	fallacia accentus
		figura dictionis
		fallacia accidentis
		a simpliciter ad secundum quid et vice versa
		ignoratio elenchi
		petitio principii — circulus vitiosus
		fallacia consequentis
		non causae ut causae
		interrogationis

Aequivocatio. Fallacia quae usurpat unam eandemque vocem in diversa significatione. Ex *Taurus mugit; atque taurus est mons; ergo mons mugit*

Fallacia sensus compositi. Sophisma in quo a sensu diviso ad sensum compositum concluditur, sive conjuncte sumuntur enuntiationes quae non nisi divise sunt verae: v. g. haec S. Evangelii in sensu diviso accipi debent: *Caeci vident, claudi ambulant, surdi audiunt.* Per compositionem peccaret qui ita argueret: Contradictoria non possunt esse simul in eodem; atque videre et caecum esse &c. sunt contradictoria; ergo repugnat caecos videre, &c.

Fallacia sensus divisi in eo consistit quod a sensu composito ad sensum divisum concludatur, et accipiantur in sensu diviso quae vera sunt dumtaxat in sensu composito: v. g. ex eo quod vera sunt in sensu composito haec D. Pauli: *Neque fures, neque avari, neque ebriosi regnum Dei possidebunt,* immerito argueretur fures, avaros, ebriosos a regno Dei excludendos fore, etiamsi ab impietate sua discederent.

Fallacia accidentis est variatio terminorum syllogismi. Ex. *Animal est genus ; homo est animal ; ergo homo est genus.* In majori *animal* accipitur in significatione logica, in minori in significatione reali.

Ignorantia elenchi est deceptio proveniens ex eo quod non observantur ea, quae sunt necessaria ad definitionem elenchi, seu *puncti* quaestionis, circa quod disputatur et cujus unice quaeritur solutio. In hoc sophisma incidunt impii qui dicunt doceri ab Ecclesia unum et tria esse idem, eo quod docet in SS. Trinitate tres personas in una natura esse.

Petitio principii habetur cum *idem* assumitur ad probationem sui ipsius sub alio vocabulo, seu assumitur in disputatione ut certum quod praecise est probandum. E. g. adesset petitio principii, si quis probaret animam humanam simplicem esse, quia ex partibus non componitur.

Circulus vitiosus, qui ad *petitionem principii* reducitur, in eo consistit quod prius probetur per posterius et posterius per prius. Ita ageret qui probaret animae humanae immortalitatem ex ejus spiritualitate, et postea spiritualitatem ejusdem ex immortalitate.

Fallacia non causae ut causae habetur quum aliquid assignatur ut causa alicujus effectus, quod revera causa non est. Ex. *Turbare ordinem publicum est malum ; sed propter ingerentiam Ecclesiae catholicae turbatur ordo publicus ; ergo ingerentia catholicae Ecclesiae est mala.*

Disputatio. Argumentatio unius ad alterum, alicujus propositi ostendendi gratia.

Disputatio communis. Quae libere sequitur disserendi modum, ut in communi sermone fieri assolet.

Disputatio socratica. Quae interrogationibus artificiose excogitatis, et apte sibi succedentibus, adversarium per gradus adducit ad opinionis quam tuebatur, falsitatem, aut ad ejus quam respuebat, veritatem agnoscendam.

Disputatio syllogistica, seu scholastica. Quae argumentationem omnem severa syllogismi aut enthymematis forma perpetuo constringit.

Veritas logica. Adaequatio intellectus cum re intellecta.

Falsitas. Difformitas intellectus ab objecto.

Ignorantia. Carentia cognitionis in subjecto ipsius cognitionis capaci.

Error. Veritati opponitur, unde oppositam etiam definitionem poscit: nempe error est discrepantia inter id quod mens judicat et rem *de qua* judicatur.

DUBITATIO. Status mentis in neutram contradictionis partem declinantis, propter errandi formidinem. Dubitatio est *positiva* vel *negativa*, *practica* vel *speculativa*.

Dubium positivum est quum ex utraque parte adsunt rationes quae rem aliquo modo suadere videntur.

Dubium negativum est quum ex neutra parte rationes ad judicandum occurrunt, vel solum levissimae atque attentione minime dignae.

Dubium speculativum versatur circa alicujus propositionis veritatem aut falsitatem; ut si quis dubitet an aliquid alteri promiserit.

Dubium practicum versatur circa actionis a me hic et nunc ponendae honestatem vel pravi-

Quae interroga-
te sibi succeden-
t ad opinionis
us quam respue-

a, seu scho-
omnem severa
perpetuo cons-

intellectus cum

ctus ab objecto.

ionis in subjecto

nde oppositam
error est discre-
rem de qua judi-

contradictionis
ormidinem. Du-
t vel *speculativa*.

uum ex utraque
o modo suadere

uum ex neutra
unt, vel solum
lignae.

versatur circa
alsitatem; ut si
rit.

tur circa actio-
atém vel pravi-

tatem ut si quis dubitet an ad promissum de cuius ve-
ritate aut implemento certus non est, implendum in
praesenti obligetur.

Opinio. Adhaesio mentis uni parti contradic-
tionis cum formidine oppositae. Est opinio iudicium,
sed vacillans et infirmum et aliquatenus dubio per-
mixtum; ad hoc autem iudicium non trahitur mens
vi motivorum, sed voluntatis imperio.

CERTITUDO. Firma adhaesio mentis alicui cognoscibili
sine ulla errandi formidine. Est autem certitudo *sub-*
jectiva vel *objectiva*, *immediata* vel *mediata*, *metaphysica*,
physica vel *moralis*.

Certitudo objectiva. Objectum ipsum
intelligibile menti praesens, et ad se trahens firmum
mentis assensum.

Certitudo subjectiva. Ipsa certitudo ut
superius definita est.

Certitudo metaphysica. Certitudo
propositionis, cuius opposita terminis constat sibi
in vicem contradicentibus. Ex. *Circulus est rotundus*.

Certitudo physica. Certitudo propositio-
nis, cuius opposita naturae legibus contraria est, quae-
que proinde his positis, vera esse nequit. Ex. *Lapis in*
agua demergitur.

Certitudo moralis. Certitudo propositio-
nis, cuius opposita universalibus atque constantibus
hominum moribus adversatur, adeoque impossibilis
est, posita morum humanorum firmitate. Ex. *Matres*
suos natos diligunt.

Sensibile proprium. Objectum quod ita
cedit sub uno sensu externo, ut ab alio sensu externo
non sentiatur, dicitur sensibile proprium illius sen-
sus, ut *lux erga visum*, &c.

Sensibile commune. Objectum quod pluribus simul sensibus sentitur. Sensibilia communia sunt *figura, magnitudo, distantia, numerus, motus, quies.*

Sensibile per accidens. Quae non pertinent ad sensibile proprium, neque ad sensibile commune, corporea tamen, sunt, vocantur *sensibilia per accidens.* Sensibile per accidens est igitur veluti substratum caeterorum sensibilibum, ut substantia in quolibet objecto corporeo. Ita dicere solemus nos videre hominem, tangere equum, olfacere rosam, etsi hominem proprie non videamus, i. e. substantiam hominis, sed tantum accidentia hujus substantiae, &c.

Conscientia seu sensus intimus. Facultas, qua anima nostra proprias affectiones percipit.

Conscientia reflexa. Actus quo anima explicite cognoscit phaenomenon in seipsa existens. Conscientia *directa* est ipsum phaenomenon in anima praesens.

Ratio. Facultas intellectualis cognoscitiva, secundum quod discursu seu ratiocinatione ab una veritate ad alteram veritatem *intelligendum*, a principiis nempe ad conclusiones procedit.

Intelligentia. Facultas intellectualis cognoscitiva, secundum quod immediate et sine discursu aliquo nonnullas veritates illico intelligit, ut sunt prima principia, seu judicia per se nota.

Evidentia. Veritatis perspicuitas menti cognoscenti. Dispersitur in *immediatam* et *mediatam*, *objectivam* et *subjectivam*.

Evidentia immediata est perspicuitas quam res ex seipsa habet, hoc est, perspicuitas non mutuata, in ordine logico, ab alia re; hujusmodi est

evidentia primorum principiorum, factorumque quae tum sensatione externa, tum conscientia perspiciuntur.

Evidentia mediata est perspicuitas quam res, respectu nostri seu in ordine logico, ex se non habet, sed ab alia mutuatur; hujusmodi est evidentia conclusionum. Exemplum utriusque evidentiae habes in sole et luna: sol enim est per se lucidus; at luna, corpus opacum, non lucet nisi luce participata a sole.

Evidentia objectiva. Rei perspicuitas &c., ut superius verbo *evidentia* definita est.

Evidentia subjectiva. Clara perceptio ipsius objecti intellectui praesentis vi evidentiae objectivae.

TESTIMONIUM. Actio qua testatur aliquis alteri rem a se cognitam. Testimonium, si personam testantis spectes, est *divinum* vel *humanum*; si materiam, *dogmaticum* vel *historicum*.

Testimonium seu magisterium divinum. Actio qua Deus nobis manifestat aliquid quod non est neque in se immediate neque in suis principiis intrinsicis manifestum.

Testimonium seu magisterium humanum. Actio qua nobis homo manifestat quasdam veritates.

Testimonium dogmaticum. Manifestatio veritatis ab aliquo teste *in rebus scientificis*, quo casu testis dicitur *doctor* vel *magister*, et testimonium seu magisterium vocatur *doctrina*.

Testimonium historicum. Manifestatio veritatis ab aliquo teste *in rebus facti*, quo casu

persona manifestans dicitur *narrator, historicus &c.* et ejus magisterium *narratio &c.*

Testis. Qui propriam cognitionem alteri sive affirmando sive negando communicat.

Factum. Aliquod quod testis sensu cognovit.

Dogma. Propositio doctrinalis, qua nempe significatur hominis alicujus, vel scholae persuasio de re scientifica, quaeque ut demonstrata aut facile demonstrabilis accipitur. "Sapientia, ait Tullius, neque de se ipsa dubitare debet, neque *de suis decretis, quae philosophi vocant dogmata.*" (Quaest. acad. IV, 9.) Haec philosophice, nam dogma religiosum definitur: Veritas a Deo revelata, et ab Ecclesia pro tali declarata.

Fides. Mentis assensus alicui veritati neque in se immediate neque in suis principiis, intrinsicis manifestae, sed in principio extrinseco, quod est auctoritas dicentis.

Scientia. Si ponatur pro *visione*, est: Assensus mentis veritati vel immediate manifestae, vel manifestae per principia intrinseca ex quibus derivat.

Si *proprie* dicatur, est: Cognitione certa veritatis per demonstrationem deducta. Scientia est proprie conclusionum, non vero principiorum; horum namque est *intelligentia*.

Auctoritas. Id quod testi fidem conciliat, vis quam habet testis movendi nos ad assentiendum dictis suis. Ita Deo loquenti assentimus, *propter* infinitam ejus veracitatem et scientiam.

ONTOLOGIA.

ENS. Id quod existit, aut saltem existere potest.

Ens dividitur in $\left\{ \begin{array}{l} \text{ens reale....} \\ \text{ens rationis} \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} \text{actuale} \\ \text{possibile} \end{array} \right.$

Ens reale. Id quod habet vel potest habere esse in rerum natura. Quo sensu dicimus mundum, homines, Deum esse entia.

Ens actuale. Id quod habet actualiter existentiam in rerum natura. Ex. *Deus, hic homo quem modo vides.*

Ens possibile. Id quod existentiam actualiter non habet, sed potest habere. Ex. Quidquid menti occurrit quod non resultat notis sibi repugnantibus.

Ens rationis illud est quod neque existit neque existere potest in rerum natura, sed suum totum esse habet in apprehensione mentis, seu est id quod habet esse objective tantum in intellectu. Ita *tenebrae* v. g. sunt ens rationis, quia nihil sunt in rerum natura nisi privatio lucis.

DOTES ENTIS. Sunt numero novem, quae sic enumerantur :

Prima. Ens est maxime transcendens.

Secunda. Ens ut quid simplicissimum menti exhibetur.

Tertia. Ens est quid communissimum, inclusum nempe in omnibus sive genericis, sive specificis, sive

individualibus, sive quocumque modo determinatis rebus, ut earum praedicatum essentiale.

Quarta. Ens proprie non est genus neque species.

Quinta. Ens non est quid univocum generibus, speciebus, individuis, vel rebus quocumque modo determinatis, seu non eadem ratione de omnibus istis praedicatur.

Sexta. Ens proprie non est universale.

Septima. Ens a nobis definiri propria definitione non potest.

Octava. Entia generica, specifica, individua, vel quocumque alio modo determinata, non sic ab invicem distinguuntur quasi per differentias extraneas, sed quatenus exprimunt diversum essendi modum qui solo ente non exprimitur.

Nona. Ens, quamvis genus non sit, et ideo non univocum, est tamen quid analogum, respectu eorum omnium quibus tribuitur.

POSSIBILITAS. Pura non repugnantia ad existendum, seu idealis aptitudo ad existendum fundata in non repugnantia idearum; hinc possibile est esse plures alios mundos, quia haec propositio *plures mundi existunt*, spectata natura ideali tum *pluralitatis*, tum *mundi*, tum *existentiae*, nullam includit repugnantiam. Dicitur etiam *potentia logica*.

Dividitur in $\left\{ \begin{array}{l} \text{absolutam seu intrinsicam seu metaphysicam} \\ \text{relativam seu extrinsecam.....} \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} \text{physicam} \\ \text{moralem.} \end{array} \right.$

Actus. Sicut *potentia*, ut *potentia* est, dicit imperfectionem, ita *actus* generatim sumptus *perfectio quaedam* est, ut ait S. Thomas. *Potentia* enim activa compleitur in sua actione, et *actum* dicimus complementum et perfectionem *potentiae* passivae. Aristoteles ita definit actum: Est autem actus rem existere,

non ita quemadmodum dicimus potestate seu potentia.

Actus primus. Actus qui aliam non supponit, sed expectat; ita forma substantialis est actus primus.

Actus secundus. Actus qui priorem alium supponit, eique accedit; sic operatio est actus secundus; supponit enim formam. Existentia quoque in rebus creatis comparatur ad formam ut actus secundus; esse enim est actuatio omnis formae, ut ait S. Thomas.

Actus purus. Actus qui non est admixtus potentiae. Deus est actus purus, quia nihil est ejus in potentia tantum.

Essentia. Id quo ens est id quod est.

In qualibet re sunt quaedam notae, quarum una vel altera sublata, rei conceptus constare amplius non potest. Quaedam aliae vero sunt, quibus cogitatione praecisis, vel etiam re ipsa deficientibus, adhuc tamen intelligitur quid res sit. Illae igitur notae, non istae, rei essentiam constituunt. Sic, ut exemplo utar, parum refert an circulus sit majoris vel minoris magnitudinis, sit ex lapide aut papyro, &c.; quocumque enim modo haec se habeant, circuli ratio non mutatur. Circuli enim propria ratio in eo sita est, quod omnia peripheriae puncta a centro aequidistant. Idcirco si ab hac essentiali nota praescindas, circulum amplius non concipis.

Natura. Est essentia in quantum consideratur ut est principium activitatis qua ens pollet, et actionum quae ab ipso eliciuntur.

Quidditas. Nomen est quo veteres essentiam designabant. Interroganti enim *quid* sit res, respon-

damus subjiendo illius essentiam, significatam per nomen vel per definitionem.

Existencia. Defectu propriae definitionis, quae de re simplicissima dari non potest, existencia describitur: Actus quo res ponitur extra statum possibilitatis; Actualitas essentiae; Ultima rei actualitas; Id quo res constituitur extra suas causas; Actualis rei praesentia in ordine physico seu reali.

UNITAS. Entis indivisio. Unitas est indivisibilitatis et compositionis; naturalis, artificialis, aggregationis; per se et per accidens; numerica, specifica, generica.

Ens unum. Quod est indivisum in se. Ex. *Homo vivens.*

Unitas indivisibilitatis. Unitas indivisa tum actu, tum potentia. Hujusmodi sunt entia simplicia, ut est animae humanae substantia, actus item affirmandi, eligendi, et similes.

Unitas compositionis. Unitas indivisa actu sed divisa potentia. Talia sunt v. gr. corpora omnia.

IDENTITAS. Convenientia rei cum seipsa; ut cum dicimus: *Petrus est idem sibi ipsi*, vel: *Homo est idem animal rationale*. Est autem numerica, specifica, vel generica. Item realis, vel rationis seu logica.

Identitas realis locum habet quum res est identica in se quamvis sub diversis conceptibus intelligatur, ut *animalitas* et *rationalitas* in homine.

Identitas rationis seu logica locum habet quum res etiam ratione ipsa idem est, ut *homo* et *animal rationale*.

DISTINCTIO. Carentia identitatis inter plura. Dividitur:

significatam per

definitionis,
test, existentia
extra statum
Ultima rei ac
suae causas ;
ico seu reali.

indivisibilitatis et
gationis ; per se
ica.

in se. Ex.

Unitas indivisa
unt entia sim-
ia, actus item

unitas indivisa
f. gr. corpora

; ut cum di-
mo est idem di-
cifica, vel ge-
is seu logica.

quum res est
ceptibus in-
omine.

a locum ha-
ut homo et

ura. Divi-

Distinctio	{	realls {	major, realis-realis, realis simpliciter, entitativa
		modalis	
		virtualis	
	{	rationis seu logica	rationis ratiocinantis
			rationis ratiocinatae {
			major
			minor

Distinctio realis. Carentia identitatis inter plura independenter et antecedenter ad mentis considerationem, ut distinctio quae est inter duo individua, inter animam et corpus &c.

Distinctio rationis seu logica. Carentia identitatis rebus tributa per solam mentis considerationem et ab ipsa mentis consideratione pendens ; ita animalitatem et rationalitatem in homine per mentem distinguimus quasi duas res, quae tamen in homine non sunt duae res, sed una ; unum enim est vitale principium, unde simul homo est animal rationale.

Distinctio rationis ratiocinantis. Distinctio a mente facta in re aliqua, quia res ipsa proximum fundamentum praebet ad talem distinctionem ; ut si distinguamus rationem *subjecti* vel rationem *praedicati* in aliqua re.

Distinctio rationis ratiocinatae. Distinctio a mente facta in re aliqua, quae, quamvis una et indivisa in se, praebet tamen fundamentum proximum distinguendi plures in ipsa formalitates. Ita anima humana una est essentia formaliter, et tamen triplex virtute, quia ipsa sola in homine facit quidquid faciunt aliae inferiores formae in brutis, plantis et corporibus.

Veritas metaphysica seu ontologica seu objectiva. Est veritas prout de rebus ipsis affirmatur. Ipsa etiam est adaequatio intellectus et rei ; sed ut res est *logice* vera quia intellectus adae-

quatur ipsi, ita est metaphysice vera in quantum res ipsa adaequatur intellectui.

BONUM. Id quod omnia appetunt, seu quod est appetibile. Appetitur aliquid quia *convenit* appetenti. Convenit autem quod *perficit* aliquo modo appetentem. Ratio ergo boni ultimo resolvitur in rationem perfectionis. Bonum est *verum* aut *falsum*, et iterum *utile*, *honestum* vel *delectabile*.

Bonum utile. Quod appetitur ut medium ad finem aliquem consequendum.

Bonum honestum. Quod ut consentanea voluntati per rationem ordinatae et propter se appetitur.

Bonum delectabile. Bonum per sui fruitionem quietans appetitum.

MALUM. Quod per se non est appetibile, quod appetenti non convenit, quod rationem perfectionis negat. Malum est *physicum* aut *morale*.

Malum physicum. Privatio entitatis debita, ut homini carere oculo, vel vita privari.

Malum morale. Privatio ordinis ad praescriptas regulas morum, ut occidere innocentem, furari, &c.

PULCHRUM. Id cuius apprehensio placet.—Splendor ordinis.—“Ratio pulchri, in generali, ait S. Thomas, “consistit in resplendentia formae super partes materiae proportionatas, vel super diversas vires, vel “actiones.”

Et iterum S. Thomas: “Ad pulchritudinem tria “requiruntur. Primo quidem integritas sive perfectio; quae enim diminuta sunt, hoc ipso turpia sunt. “Et debita proportio sive consonantia. Et iterum

"claritas : unde quae habent colorem nitidum, pulchra esse dicuntur." Dividitur in pulchrum *sensibile, spirituale, morale.*

PERFECTUM. Id cui nihil deest secundum modum suae naturae. Dividitur in *relativum et absolutum.*

Perfectum absolutum. Illud cui omnes possibiles perfectiones, et sine ulla limitatione conveniunt. Solus Deus est hoc modo perfectus.

Perfectum relativum. Quod habet eas omnes partiales perfectiones quae suae naturae conveniunt, secundum nempe propriam speciem, vel secundum proportionem ad finem ad quem destinatur ; hinc homo est relative perfectus, seu in specie humana, si corpus organicum integrum et animam rationalem habeat.

PERFECTIO. Partes sive *reales sive virtuales* ex quibus res perfecta exurgit, vel exurgere intelligitur, dicuntur *perfectiones partiales* ; et forma totius resultantis ex unione illarum partium dicitur *perfectio totalis*. Dividuntur perfectiones in *simpliciter simplices* et *secundum quod.*

Perfectiones simpliciter simplices. Illae quae non nisi perfectionem exhibent in proprio conceptu, infinitaeque proinde esse possunt, si illis subtrahas limitationem, quam forte in aliquo subjecto habent. Hujusmodi sunt *vita, intelligentia, iustitia &c.*

Perfectiones secundum quid seu mixtae. Illae quae, licet *entitatem* importent et ex hac parte perfectiones sint, tamen in se nonnullam admixtam referunt imperfectionem. Hujusmodi sunt *vita vegetativa, sensitiva, &c.* : ex parte siquidem vitae habetur perfectio ; sed ut est vegetativa vel sensitiva, imperfectiorem vitam refert.

Ens necessarium. Ens quod non potest non esse. Solus Deus.

Ens contingens. Ens quod potest esse aut non esse. Omnes praeter Deum.

Ens finitum. Id cujus entitati limites praefiguntur.

Ens infinitum. Id cujus entitas limites non patitur.

Ens indefinitum. Aliquid *non definitum*, seu quod habet quidem in se limites, sed ubi consistent a nobis designari non potest; unde indefinitum est quid essentialiter finitum, quod augeri et minui pro lubito potest. Sic mathematicus dicit: supponamus lineam indefinitam, hoc est lineam cujus limites non sint determinati.

Mutatio. Transitus entis ab uno ad alterum modum se habendi.

Mutationis elementa. Tria essentialiter requiruntur ad mutationem, nempe: 1o terminus *a quo* subjectum mutabile mutatione abscedit; 2o terminus *ad quem* subjectum mutabile mutatione pertingit, sive terminus iste sit negativus, sive positivus; quod idem est dicendum de termino *a quo*; 3o subjectum ipsum mutabile, quod a termino *a quo* recedens transit ad terminum *ad quem*. A termino *ad quem* mutatio speciem et denominationem habet, quia ad illum tendit et in illo absolvitur mutatio; unde communiter dicimus aquam calefieri cum ex frigida fit calida.

Mutatio substantialis. Transitus subjecti de una ad aliam naturam; ita cibus mutatur substantialiter cum, peracta digestionem, in carnem, sanguinem aliasque partes corporei organismi convertitur.

Mutatio accidentalis. Transitus subjecti a privatione accidentis ad ipsius accidentis acquisitionem, vel ab accidente ad ejusdem privationem; ut cum ex infirmo homo fit sanus vel contra, aut ex nesciente fit sciens.

SUBSTANTIA. Si substantia possit habere definitionem, non obstante quod sit genus generalissimum, erit ejus definitio, quod substantia est res, cujus quidditati debetur esse non in aliquo; vel etiam essentia cui competit per se esse et non in alio. (S. Th.)

Substantia dividitur in *primam* et *secundam*, in *completam* et *incompletam* tam in *ratione speciei* quam in *ratione substantialitatis*, in *simplicem* et *compositam*, in *corpoream*, *materialem* et *imaterialem* seu *spiritualem*.

Substantia completa in ratione speciei. Substantia quae negationi essendi in alio addit negationem essendi *cum* alio ad componendam aliquam naturam specificam; ut sunt angeli.

Substantia incompleta in ratione speciei. Substantia quae negationi essendi in alio addit naturalem ordinem essendi *cum* alio ad naturam specificam componendam; ut sunt animae humanae. Cujus signum est si substantia aliqua nequeat totaliter per semetipsam exercere operationes omnes illius speciei.

Substantia completa in ratione substantialitatis. Illa quae per semetipsam operationes sibi proprias et specificas exercere potest, et de facto exercet, independenter *subjective* ab alio, cum quo forte est unita ad complementum speciei. Sic anima humana suas operationes specificas, *intelligere* et *velle*, independenter a corpore exercet, non quidem *objective*, quia ad cognitionis objecta sibi comparanda sensibus indiget, *subjective* vero, et est

proinde completa substantia in ratione substantialitatis.

Substantia incompleta in ratione substantialitatis. Substantia quae ita est alteri unita, ut non solum cum eo componat unum esse specificum, sed etiam unum subjectivum operationis specificae principium in omnibus. Hujusmodi sunt animae brutorum.

Substantia simplex. Illa quae nec partibus physicis constat, nec in physicas partes resolvi potest; ut *anima brutorum, anima humana, angelus, Deus.*

Substantia composita. Illa quae ex certa certarum partium conjunctione constat; ut *homo, brutum, &c.*

Suppositum. Substantia quae est perfecte subsistens, sui juris et alteri incommunicabilis. *Aliter:* Substantia singularis quae per se integrum quoddam, est atque completum; videlicet quae nec alterius pars est, neque uti pars spectari potest. Ex. *hic lapis, hic equus.*

Persona. Suppositum naturae rationalis. Ex. *hic homo.*

Accidens (praedicamentale). Entitas cui naturaliter convenit non esse in se sed in alio ut in subiecto. Ex. *quantitas, color, &c., in corpore.*

Accidens absolutum est *realitas quaedam*, distincta a substantia cui inhaeret ab eaque dependens quoad existentiam, sed insigniorem tamen in se exhibens entitatem quam affert substantiae ipsi. Hujusmodi sunt *quantitas, motus, color*, et alia hujus generis, quae ratione explicatiois entitatis quam praesentant, quasi ut quaedam diminutae substantiae concipiuntur, quamvis substantiae non sint.

one substantiali-

a in ratione
tia quae ita est
componat unum
bjektivum opera-
bus. Hujusmodi

lla quae nec par-
cas partes resolvi
humana, angelus,

lla quae ex
ne constat; ut

quae est perfecte
nunicabilis. A-
per se integrum
delicet quae nec
tari potest. Ex.

e rationalis. Ex.

Entitas cui na-
in alio ut in sub-
pore.

realitas quaedam,
b eaque depen-
rem tamen in se
antiae ipsi. Hu-
alia hujus gene-
is quam praese-
substantiae com-
sunt.

Accidens modale, ut vox ipsa indicat, vix entitatem significat, et potius designat *statum* essendi substantiae cui tale accidens tribuitur. Hinc dicimus quod stare vel sedere sunt accidentia modalia hominis, et talia sunt *curvitas*, lineae in circulo, digitorum *extensio* vel *contractio*. Quocirca modi non efficiunt substantiam, ut accidentia absoluta, sed potius efficiunt immediate ipsa accidentia absoluta et ipsis median- *tibus* substantiam ipsam; sicut *curvitas* virgae immed- *iate* afficit virgae *quantitatem*; et ex hoc generatim loquendo, potest assumi criterium ad distinguendum accidens modale ab accidente absoluto.

QUALITAS. Accidens modificativum, seu dispositivum substantiae in seipso (S. Th.). — Accidens complens ac perficiens substantiam tam in existendo quam in operando (Albert. Magnus). Qualitatis divisio: 1o *habitus* et *dispositio*; 2o *potentia* et *impotentia*; 3o *passio* et *partibilis qualitas*; 4o *forma* et *figura*.

Habitus. Dispositio, secundum quam bene vel male disponitur subjectum aut in seipso aut in ordine ad aliud. *Aliter*: Qualitas ex se stabilis, ordinata ad potentiae operationem adjuvandam ac facilem reddendam. Hujusmodi est v. gr. *scientia* vel *temperantia*.

Potentia. Principium seu aptitudo aliquid suscipiendi vel faciendi; ita in rege est potentia con- *cedendi* leges, in cera est potentia suscipiendi figuram. Inde duplex est potentia: *activa*, quae in *faciendo*, et *passiva*, quae in *suscipiendo* consistit. Potentia passiva dicitur *naturalis*, si sit ad actum viribus naturae pro- *portionatum*, *obediens* vero, si sit ad actum vires naturae excedentem et a Deo inductum, prout supra naturae leges in creaturis operatur.

QUANTITAS. Partium extra partes positio. *Aliter*, cum S. Thoma: Positio, seu ordo partium in toto. Divi-

ditur in *continuum* et *discretam*. Quantitas continua proprie dicitur *extensio*.

Æternitas. Interminabilis duratio tota simul existens.

Æternitas absoluta. Quae tria essentialiter excludit, *principium* nempe, *finem* et *successionem* durationis in existendo. Solius Dei est.

Æternitas relativa, seu hypothetica, seu participata. Illa quae non excludit a subjecto principium existendi, seu habere existentiam ab alio, sed *posito quod* talem existentiam acceperit, talis naturae est ut ex se postulet in accepta existentia *sine fine perdurare*, neque possit eadem existentia privari nisi ab omnipotentia Dei absoluta. Hujusmodi sunt substantiae spirituales creatae, angeli nempe et animae humanae.

RELATIO. Habitudo, seu respectus unius entis ad aliud. Ita *paternitas* et *filiatio* sunt relationes. Relatio est *realis* vel *logica*, *creata* vel *increata*, *mutua* vel non *mutua*, *transcendentalis* vel *praediacamentalis*.

Conditiones ad relationem requisitae. Quod habeat: 1o *subjectum reale*; 2o *terminum realem*; 3o *fundamentum reale*. (Nomine *fundamenti* relationis intelligitur causa seu ratio, ex qua emergit in subjecto relatio ipsa; sicut *generatio* est causa cur relatio paternitatis homini tribuatur); 4o quod subjectum et terminus relationis realiter inter se distinguantur.

Relatio realis. Illa quae est inter res independentes a mentis consideratione. Talis est relatio inter causam et effectum, patrem et filium.

Relatio logica. Illa quae viget inter res sola mentis consideratione et comparatione. Talis est relatio inter laurum et victoriam.

Relatio mutua est reciprocatio habitudinis seu ordinis inter subjectum et terminum; ita inter patrem et filium est mutua relatio.

Relatio non mutua est illa quae non importat reciprocationem inter subjectum et terminum, sed se tenet solummodo ex parte unius extremi: ita creaturae dicunt realem relationem ad Creatorem, scientia nostra ad objecta; sed neque Creator dicit relationem realem ad creaturas, neque objecta ad scientiam nostram, sed solummodo relationem logicam.

Principium. Id a quo aliquid quocumque modo procedit. Id quod a principio procedit dicitur *principiatum*.

Prioritas temporis. Tempore prius est id quod existit, altero nondum existente. Sic Philippus fuit Alexandro prior.

Prioritas naturae. Natura prius est id a cuius existentia dependet existentia alterius quod ex se impar existendo sit. Ignis v. gr. est natura prior calore quem diffundit, licet non tempore.

Prioritas originis. Origine sola prius est id a quo aliquid procedit, quin tamen naturam et existentiam habeat a primo dependentem. Talis prioritas inter divinas solummodo personas locum habet.

CAUSA. Id vi cuius aliquid, quod vocatur effectus, producit. Dividitur in *materialem, formalem, efficientem et finalem*.

CAUSA EFFICIENS. Principium extrinsecum a quo primum fluit motus, seu rei productio mediante actione. *Aliter*: Principium quod actione sua reali et physica novam producit existentiam. *Causa efficiens est per*

se vel per *accidens, principalis aut instrumentalis, prima aut secunda, proxima aut remota, totalis aut partialis, causa ut quae aut causa ut quod, universalis aut particularis, univoca aut aequivoca, libera aut necessaria, physicam aut moralem, perficiens, praeparans, adjuvans, constilians.*

Causa per se est quae agit id quo naturali destinatione dirigitur, aut quod ipsamet agere intendit. Ita ignis *per se* comburit lignum.

Causa per accidens est agens cujus effectui aliquid praeter intentionem vel naturae vel ipsius agentis conjungitur. Ita gallus quaerens escam, *per accidens* margaritam reperit.

Causa physica est quae effectum parit virtute propria, sive principali sive instrumentali. Ita ignis est causa physica combustionis stipulae.

Causa moralis est quae virtute propria nec producit effectum, nec ad illum producendum illo modo cooperatur, sed solum aliam causam inducit ad operandum, mediante ejusdem cognitione. Hoc pacto imperans v. gr. aut deprecans sunt causae morales.

Causa principalis illa est quae virtute propria agit, ita ut effectus illius sit. Ita homo est causa principalis suarum cognitionum et appetitionum.

Causa instrumentalis est quae non virtute propria agit sed virtute sibi communicata a principali agente: quapropter non instrumentali causae sed principali proprie tribuitur effectus. Ita vulnus vel mors alteri per gladium illata, homini imputatur, non gladio, qui movetur et dirigitur ab homine.

Causa principalis prima illa est quae neque quoad virtutem quae potest agere, neque quoad

exercitium hujus virtutis, ab alio pendet quoquomodo; et est solus Deus.

Causa principalis secunda. Illa cuius at virtus qua praedita est ad agendum ab alio est, aut exercitium hujus virtutis ab alio dependet. Sic omnes creaturae sunt causae secundae respectu Dei.

CAUSA FINALIS. Id cuius gratia aliquid fit, seu propter quod aliquid fit. Finis est *ultimus* aut *intermedius*, *principalis* aut *secundarius*, *operis* aut *operantis*, *naturalis* aut *supernaturalis*.

Finis operis ille est ad quem opus ab agente exercitium natura sua ordinatur; ut pauperum sublevatio est finis *operis* quod eleemosyna vocatur.

Finis operantis. Ille quem agens sibi praefigit, sive finis coincidat cum fine *operis* sive non; sicut dans eleemosynam potest sibi proponere vel pauperum levamen, vel vanam gloriam, vel aliquid huiusmodi.

Finis ultimus ille est quem volumus propter se, caetera vero propter ipsum. Sic Deus est finis ultimus quem propter se justus appetit, et ad quem ordinat omnia virtutis ac religionis opera.

Finis intermedius. Ille quem utique volumus at non propter se, sed ut medium conducentem ad finem ultimum; sicut justus affigit sensus propter virtutem, quae ulterius ordinatur ad Deum consequendum: virtus igitur est finis intermedius justus.

Causa materialis. Id ex quo aliquid fit: sicut marmor est causa materialis statuae, quia ex *mar-*
more per actionem artificis, fit statua.

Causa formalls. Principium illud, quod intelligitur ut dans alicui subjecto quemdam essendi modum, ita ut ex subjecto et principio ipso resultet unum esse utrique commune. *Aliter:* Id ex quo effectus in tali vel tali specie constituitur.

Forma substantialis. Substantia quaedam partialis, quae ita potest uniri materiae, ut cum illa componat substantiam integram ac per se unam; qualis est homo ex anima (*forma*) et corpore (*materia*) resultans.

Forma accidentalis. Quae talis est ut subjectum jam praeeexistens et constitutum modifcet solummodo; ut *pallor* in vultu, *rotunditas* in cera.

Causa exemplaris. Forma mente praconcepta, in cuius similitudinem fit aliquod opus ex intentione operantis. Nuncupatur etiam *idea*. Sic ex *idea* mente praconcepta faber domum aedificat.

Ordo. Dispositio plurium secundum quod certa aliqua relatio determinat.

COSMOLOGIA.

Creatio. Eductio totius rei ex nihilo sui.
Vel : Productio substantiae cujusdam ex nihilo sui.
Haec stricto sensu, nam sensu latiori accipitur creatio pro actione omni causae efficienti conveniente. Ita aliquis v. gr. *creatur* Episcopus.

Natura. Complexus omnium substantiarum creatarum, quatenus vim habent determinatos effectus producendi.

Ordo naturae. Modus omnium substantiarum per fines sibi proprios conspirantium in finem communem.

Naturae cursus. Jugis consecutio effectuum qui a creaturarum viribus producuntur. *Item* : Consecutio effectuum aut phaenomenorum secundum ordinem constantem legum physicarum.

Lex naturae. Principium quo constanter et uniformiter explicantur vires in substantiis corporeis, in similibus rerum adjunctis.

Miraculum. Id quod divinitus fit praeter ordinem communiter servatum in rebus, seu, id quod a Deo fit praeter causas nobis notas.

Magnetismus animalis. Ars obtinendi mira phaenomena in homine praesertim, mediis quibusdam adhibitis sive physicis sive moralibus. Ejus auctor habetur Mesmer, unde mesmerismi nomen sumpsit.

PSYCHOLOGIA.

VITA. *In actu secundo*, id est si consideretur actio vitalis, vita est activitas qua ens seipsum movet, seu mutat perficitque seipsum. *In actu primo*, si consideretur nempe principium actionis, vita est anima ipsa, et definitur: substantia, cui convenit secundum suam naturam movere seipsam, vel se agere quocumque modo ad operationem. Triplex est: *vita vegetativa, vita sensitiva, vita spiritalis.*

Vita vegetativa. Vita illorum viventium, quae formam seu principium quo se movent, et finem in quem agendo tendunt, non habent ex seipsis, sed tantum a causa extrinseca, id est a natura. Principium vegetativum definiri potest: illud ex quo substantia quaedam sese nutrit, auget et propagat.

Vita sensitiva. Vita illorum viventium, quae habent ex seipsis principium immediatum et determinativum agendi, cognitionem nempe per sensum habitam, finem vero actionum a natura tantum inditam.

Vita spiritalis. Vita eorum, qui et principium et finem operationum ex seipsis habent. Ita angelus vel homo habet in se principium determinativum operationum, cognitiones scilicet quas acquirit, et earundem sibi finem praestituit.

FACULTAS ANIMAE. Principium immediatum operationis animae. Operationes autem animae sunt cognoscere et appetere, sive per sensum sive toto intellectu. Inde facultates cognoscitivae, sensitivae et intellectivae, et facultates appetitivae, sensitivae et intellectivae.

Simplicitas animae. Animam simplicem dicimus, tum quoad essentiam, quia ex pluribus

partibus essentialibus non coalescit, tum *quoad quantitatem*, ut quae nullas in se habet partes integrantes nec actuales, nec possibiles, sed prorsus inextensa est, quam vis in corpore vigeat extenso. Simplicitas ergo animae est carentia partium, tum *essentialium*, tum *integrantium*.

Spiritualitas animae. Anima spiritualis dicitur in quantum est per se subsistens, et per se agens actiones suas specificas independenter subjective a corpore.

Generatio spontanea consistit in caeca atque accidentali et progressiva explicatione materiae a statu bruto et infirmi ad vitalitatem, et successive, usque ad vitam rationalem in homine. Quo sensu dixit De Lamettrie quod "terra fuit primus uterus hominis"; et Robinet quod "omnes rerum species non sunt aliud quam naturae tentamina ad hominem efformandum."

Unio personalis est quum inter substantias quae uniantur, habetur unitas et communicabilitas actionum: quatenus nempe actiones utriusque substantiae, ut principii quo, sunt alterius principii quod, nempe *suppositi*, in quo utrumque subjectum unitur. Sic in unione personali Verbi cum natura humana, actiones utriusque naturae unius ejusdemque *suppositi* sunt, nempe Personae divinae.

Unio essentialis habetur quando ex duabus substantiis unitis exurgit non solum unitas et communicabilitas actionis, sed etiam unitas specifica naturae in qua substantiae unitae existunt. Ita ex materiae primae et formae unione exurgit omne corporeum.

Unio accidentalis illa dicitur ex cuius existentia non exurgit nova *essentia*, neque *communi-*

cabilitas actionum in substantiis unitis, et consequenter ex earum dissociatione nulla perit, essentia, nullum suppositum, seu principium *quod* operationum. Hinc vestis v. gr. homini unitur *accidentaliter*, quia homo induendo vestem non induit novam naturam, nec naturam exuendo perdit.

Esse in loco circumscriptive. Aliquid est in alio, seu in loco, *circumscriptive*, quando est in ipso secundum commensurationem propriae quantitatis extensivae, quatenus nempe partes ejus correspondent partibus subjecti in quo est, et quod dicitur locus ejus. Esse in alio circumscriptive solis corporibus competit.

Esse in loco definitive. *Definitive* esse in alio, seu in loco, est quando aliquid ita est in uno loco, ut non sit in alio, quamvis a loco non circumscribatur. Sic anima mea est ita in corpore meo, ut neque sit, neque agat in alio corpore; est igitur *definitive* in corpore meo; non vero *circumscriptive*, quia simplex est et partibus quantitativis caret.

Esse in loco per virtutem. Aliquid dicitur esse in loco *per virtutem*, quia ibi agit quocumque modo; et si ibi explicat omnem agendi virtutem qua gaudet, dicitur ibi esse secundum totalitatem suae potentiae seu virtutis. Ita rex est in toto regno.

Esse in loco per essentiam. Dicitur aliquid hoc modo esse in loco, quando est ibi secundum suam essentiam vel substantiam physice acceptam. Ita ego secundum meam substantiam sum in loco in quo haec scribo.

Esse in loco per praesentiam. Esse in alio *per praesentiam* est habere locum illum in conspectu; sicut ego sum in omnibus partibus meae cellae, quia omnes in meo conspectu sunt positae.

, et consequer-
essentia, nul-
operationum.
dentaliter, quia
vam naturam,

ptive. Ali-
tive, quando est
propriæ quan-
tes ejus corres-
et quod dicitur
ve solis corpo-

Definitive esse
ita est in uno
o non circum-
corpore meo, ut
; est igitur
unscriptive, quia
caret.

m. Aliquid
ibi agit quo-
om agendi vir-
andum totalita-
ex est in toto

am. Dicitur
est ibi secun-
physica accep-
tionem sum in

ntiam. Esse
q illam in cons-
ibus meo, cel-
positae.

INTELLECTUS. Facultas cognoscendi res prout sunt
insensibiles sive immateriales. "Nomen intellectus,
" ait Angelicus, quamdam intimam cognitionem im-
" portat; dicitur enim intelligere, quasi intus legere."
Et res vocabulo consonat; proprium enim intellec-
tus objectum est natura rerum, qua nihil immateria-
lius vel intimius. Dividitur in *possibilem* et *agentem*,
speculativum et *practicum*.

Intellectus possibilis. Intellectus possi-
bilis sive passivus dicitur illa virtus animae, qua ex
potentia ad actum intellectionis progreditur. Dicitur
intellectus, quia ipse actum intelligendi elicit, respon-
detque illi facultati quam recentiores intellectum sim-
pliciter nominant. Dicitur *possibilis*, quia mens homi-
nis initio vitae, nullam cognitionem habet, sed sen-
sim transit ex potentia ad actus sibi congruentes,
postquam objecto suo motus fuit et determinatus.
Vocatur etiam *passivus*, sive quia prae se fert capaci-
tatem receptivam, qua recipere potest formas imma-
teriales rerum omnium, sive quia in seipso recipit
actum intellectionis quem elicit.

Intellectus agens. Intellectus agentis
nominis venit virtus qua mens reddit universalem in
actu essentiam materialium rerum, quæ in ipsum
potentia universalis tantum existit; seu, ut recentiores
dicerent, intellectus agens est virtus primitiva ab-
stractionis, qua pollet anima et vi cujus a particulari
abstrahit universale. Vocatur adhuc a S. Thoma *lumen*
intelligibile, quia per ipsum res efficiuntur intelligibi-
les, visibiles scilicet mentis oculo.

Species sensibilis intentionalis.
Nominis *speciei intentionalis sensibilis* intelligebatur a
Scholasticis esse illud objectivum, quod sensibilia
externa (transmutando spiritualiter sive etiam ma-
terialiter sensus) in sensibus causant, et quod deter-
minat ipsos sensus ad percipienda sensibilia objecta.
Dicitur etiam *species sensibilis impressa*.

Species intelligibilis. Species intelligibilis idem est quod *idea*, i. e. forma alicujus rei, praeter ipsam rem existens in mente, cujus cognoscendae principium est. Abstrahitur a phantasmate per *intellectum agentem*.

APPETITUS. Inclinator rei et ordo ad aliquam rem sibi convenientem (S. Th.). Dividitur appetitus :

Appetitus	{	naturalis	} concupiscibilis	
		sensitivus . . .		} irascibilis
		intellectivus		

Appetitus sensitivus. Potentia qua ens aliquod inclinatur ad bonum, sensu apprehensum.

Appetitus intellectivus. Potentia qua ens rationale inclinatur ad bonum ratione apprehensum. Appetitus intellectivus est ipsa voluntas.

Appetitus concupiscibilis et irascibilis. Nos non solum inclinamur ad consequenda ea, quae ut convenientia apprehendimus, et ad refugienda nociva, sed etiam ad propulsanda ea quae aut convenientia impediunt aut nociva inferunt. Appetitus, quatenus fertur in bonum vel malum *simpliciter* sumptum, dicitur *concupiscibilis* ; quatenus autem fertur in bonum vel malum ut *arduum*, dicitur *irascibilis*, quia nempe ira inardescit contra causas quae fortiter impediunt boni consequentiam, vel malum inferunt. Ita victoria est bonum appetitus concupiscibilis ; *arduas* vero victoriae ab inimicis causata est objectum irascibilis.

Passiones. Motus appetitivae partis sensibilis, ortus ex apprehensione boni vel mali. Appetitus concupiscibilis sex passiones sunt, nempe : Amor et odium, desiderium et fuga, gaudium (voluptas, delectatio) et tristitia. Appetitus irascibilis quinque : Spes et desperatio, audacia et timor, ira.

LIBERTAS. Ens perfecte liberum illud est, quod neque ab alio pendet ad agendum, nec tenetur ad agendum pro alio. Notio absolutissimae illius libertatis non nisi Deo competit. Libertas, prout in creaturis invenitur, est potentia qua quis ita movet seipsum, ut actus sui causa sit et dominus; vel brevius: libertas est potestas eligendi inter plura; qui etiam inter plura eligit, actus sui causa et dominus est. Dividitur libertas in libertatem a coactione et libertatem a necessitate, et iterum in libertatem contradictionis, contrarietatis et specificationis.

Libertas a coactione. Immunitas ab omni vi extrinsecus illata contra voluntatis propositionem. Hac ex. gr. libertate caret qui catenis vinculus trahitur ad supplicium.

Libertas a necessitate. Immunitas ab intrinseca determinatione ad unum. Ita nemo liber est circa bonum in genere sive beatitudinem, quia ad id appetendum natura ipsa determinatur.

pecies intelligi-
cujus rei, prae-
cognoscendae
asmate per in-

quam rem sibi
etitus:

otentia qua ens
prehensum.

Potentia qua
one apprehen-
voluntas.

s et irasci-
d consequenda
s, et ad refu-
da ea quae aut
erunt. Appe-
alum simpliciter
nus autem fer-
licitur irasci-
causas quae
n, vel malum
etitus concu-
micis causata

partis sensi-
nali. Appeti-
, nempe: A-
dium (volup-
ascibilis quin-
or, ira.

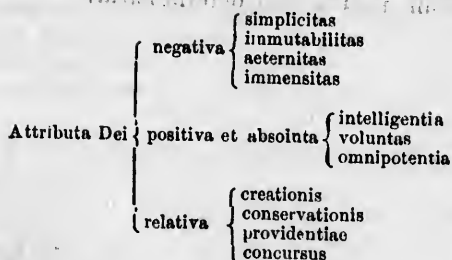
THEOLOGIA NATURALIS.

ATHEUS. Atheismus est ignorantia vel negatio Dei. Hinc duplex atheismi species : *negativus et positivus*. Athei positivi sunt vel *practici*, vel *theoretici*.

Atheus positivus. Qui Dei existentiam negat.

Atheus negativus. Qui ignorat Deum existere.

ATTRIBUTA DIVINA. In creaturis, attributorum nomine veniunt proprietates illae quae extra essentiam entis positae sunt, et ab ea naturaliter promanant. Quum autem quaecumque in Deo sunt, ad essentiam Ipsius pertineant, nomine attributorum divinorum eas proprietates intelligimus, quae juxta nostrum concipiendi modum, essentiam illius consequi videntur.

SCIENTIA DEI. Cognitio qua Deus et se et omnia cognoscit. Dividitur in scientiam *simplicis intelligentiae, visionis et diam*.

Immensitas Dei. Attributum vi' cujus Deus exquirat ut rebus omnibus et singulis, vel infinitis, si dari possent, immediate praesens esse valeat per suam operationem et essentiam.

ALIS.

negatio Dei.
is et positivus.
tici.

existentiam

norat Deum

rum nomine
entiam entis
nant. Quum
tiam Ipsius
um eas pro-
m concipi-
identur.

omnia co-
intelligentiae,

vi' ejus
lis, vel infi-
esse valeat

Ubiquitas Dei seu omnipraesentia.
Illa Dei praesentia qua Deus rebus ac locis *existentibus*
omnibus immediate adest.

Voluntas Dei antecedens est voluntas
divina prout fertur in objectum bonum vel malum
secundum absolutam ejus considerationem. Ita ju-
dex vult voluntate antecedente ut homo libere vivat,
quia libere vivere secundum se sumptum est bonum.

Voluntas Dei consequens. Voluntas
Divina prout fertur in objectum bonum vel malum
non absolute sed secundum peculiaritatem suam adjuncta
consideratum. Ita voluntate consequente vult iudex
homicidam hominem privare libertate vivendi, non
quia homo est, sed quia est homicida; damnare enim
homicidam est bonum, liberare est malum.

CONSERVATIO. Actus divinus ex quo res creatae in exis-
tencia sua perseverant. Est autem conservatio altera
positiva et directa, altera *negativa et indirecta*.

Conservatio directa, tunc habetur quan-
do res conservata ita a conservante dependet, ut sine
conservantis positiva actione existere per se non pos-
sit; ita aqua per calorem calefit, et non nisi per eam-
dem caloris actionem calida perseverat.

Conservatio indirecta, est vel non des-
tructio rei, vel actio removens principium, per
quod res corrumpi posset, quae actio non directe fer-
tur in rem ipsam conservatam, sed in causas, quibus
positis, res ipsa corrumpi posset vel perire; ita si quis
custodiat puerum ne in ignem cadat, puerum indi-
recte conservat.

CONCURSUS DEI NATURALIS. Actus quo Deus efficien-
ter influit in operationes rerum creaturarum.

Concursus $\left\{ \begin{array}{l} \text{mediatus} \\ \text{immediatus} \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} \text{physicus ac praeivus} \\ \text{moralis} \\ \text{simultaneus} \end{array} \right.$

Concursus mediatus significat Deum remote saltem in actiones creaturarum influere, quatenus nimirum illis eas vires largitus est et conservat, unde ipsae actiones suas eliciunt, quin tamen illas ultra inter agendum efficienter adjuvet.

Concursus immediatus prae se fert influxum realem ex quo Deus ipse agit, cum agentibus creaturis, et eos omnes effectus producat ceu causa prima, quos ipsae producant ceu causae secundae.

Concursus physicus ac praeivus ille est quo Deus efficienter et active influit in actionem agentis secundi; *praeivus* est quia praecedit, saltem prioritata naturae et motus, ac movem causae secundae quacum operatur.

Concursus moralis ille est quo Deus agentem ad actionem suadendo et alliciendo incitat.

Concursus simultaneus. Auxilium quoddam creaturae agenti oblatum, ut ipsa eo utatur ad actionem suam exercendam. Hoc modo duo equi viribus junctis simul currum trahunt.

Providentia. Ordinatio rerum in finem. "Ad providentiae curam duo pertinent, ait S. Thomas, scilicet ratio ordinis, quae dicitur *providentia* et *dispositio*; et executio ordinis, quae dicitur *gubernatio*."

MORALIS.

Actus humanus. Actus humani dicuntur qui eliciuntur ab homine humano modo agente, id est scienter et libere.

Actus hominis. Actus sive vegetalis sive sensitivae sive etiam intellectivae vitae quorum homo non est dominus per rationem et libertatem. Fiunt enim potius in homine quam ab homine.

BEATITUDO seu FELICITAS. "Omnium rerum optandarum plenitudo" (S. Aug.): "Status omnium bonorum aggregatione perfectus" (Boetius). In qua definitione per vocem *status* includitur permanentia, per vocabulum *perfectus* excluditur mutatio. Beatitudo in *objectiva* vel *subjectiva*, *naturalis* vel *supernaturalis*, *perfecta* vel *imperfecta*.

Beatitudo objectiva est ipsa res quae est ultimus finis seu summum hominis bonum.

Beatitudo subjectiva seu *formalis* est consequutio beatitudinis objectivae, seu actus quo homo consequitur summum suum bonum et consequenter in ejus possessione plene quiescit.

Beatitudo naturalis. Possessio summi boni secundum quod possibile est id adipisci per vires mere naturales; et est objective Deus cognitio perfectiori modo quo a nobis attingi potest, i. e. modo abstractivo, vel per fidem, et amatus.

Beatitudo supernaturalis. Possessio summi boni eo modo adepti qui vires naturales transcendit, i. e. cognitio Dei *intuitiva*, seu *facialis*, quam consequitur amor. Cognitio illa est supernaturalis, hoc est super exigentiam naturalem animae,

ita ut ista propriis viribus relicta, ac propriis mediis naturalibus cognoscendi utens, illam visionem nullo pacto contingere possit. Potest vero per gratiam divinam.

Beatitudo perfecta. Status omnium bonorum aggregatione perfectus, ita ut omne malum excludatur, et impleatur omne desiderium.

Beatitudo imperfecta. Participatio beatitudinis perfectae secundum quod in hac vita haberi potest. Consistit quidem primo et perse in perfectione partis intellectivae, scilicet in cognoscendo Deo ipsamque amando; sed requirit insuper secundario bona corporis, i. e. ipsius corporis perfectionem, sine qua aut vix aut non omnino exercetur intellectualis operatio qua Deus attingitur, et bona exteriora, quibus qui caret otium non habet plene vacandi Deo.

Requiruntur item ad beatitudinem imperfectam amici, sive propter naturalem hominis in inclinationem, sive propter usum et conservationem bonorum exteriorum, et maxime virtutem excolendam.

Conditiones beatitudinis perfectae objectivae. 1a Quod tale sit bonum adeptum quod non possit ordinari ad aliud bonum consequendum: secus non esset neque summum bonum respectu voluntatis, neque ejus ultimus finis. 2a Quod non compatiatur secum aliquod malum; bonum enim et malum inter se opponuntur; unde non potest homo summum bonum possidere et simul affici aliquo malo. 3a Quod sit bonum per se sufficiens voluntati, ita nempe ut, beatitudine obtenta, nihil desiderandum remaneat homini; nam secus non esset ultimus finis, seu ultimus terminus desideriorum voluntatis. 4a Quod ex beatitudine habitata non possit homini beato aliquod malum provenire,

secus neque quieta esset possessio beatitudinis, neque ipsa omne malum excluderet.

CONSCIENTIA MORALIS. Actus intellectus quo applicamus principia moralia ad iudicandum de moralitate actionum nostrarum in singulari. Conscientia moralis est *vera vel falsa, recta vel non recta, invincibiliter vel vincibiliter erronea, certa, probabilis vel dubia, scrupulosa et perplexa, laxa, rigurosa vel rationalis, obligans, consulens vel permittens.*

Conscientia vera est quae conformis est rei de qua iudicatur.

Conscientia falsa. Quae deformis est a re iudicata.

Conscientia certa est cum quis per eam iudicat absque errandi formidine.

Conscientia probabilis. Quae ex rationibus iudicat quae probabilitatem non excedunt, cum quis nempe uni contradictionis parti assentitur, sed cum formidine ne vera sit altera.

Conscientia dubia. Quae haeret anceps inter opposita iudicia, ac neutri parti assensum praebet.

Actus elicitus. Actio elicita alicujus potentiae, illa dicitur cujus potentia ipsa est simul immediatum principium et subjectum; ita *visio* est a sensu visus et est in visu, *imaginari* est actio imaginationis et in imaginatione existens. *Visio* dicitur actio *elicita* a visu, et *imaginari* actio elicita a phantasia.

Actus imperatus. Actio imperata ab aliqua potentia illa dicitur, cujus potentia est quidem principium sed non subjectum, sicut dominus imperat quidem servo actiones, quae sunt domini, sicut

principii imperantis, sed sunt servi sicut principii efficientis et subjecti. Igitur actio a voluntate imperata est illa cujus principium movens est voluntas, sed principium elicitedum et subjectum sunt potentiae motae et applicatae quoad exercitium a voluntate ipsa.

Imputabilitas. Imputabilitas in genere est actionis habitudo ad agens, vi, cujus ea potest et debet tribui agenti ut effectus causae. Ut vero moralis est, definitur: Actionis habitudo ad agens, vi, cujus actionis bonitas vel pravitas tribuitur agenti ut ejus perfectio vel imperfectio.

MERITUM. Exigentia retributionis quae actioni inest ob emolumentum quod alteri confert. Ita actui meo quo beneficium alicui confero inest exigentia qua retribuitur ab eo saltem animi grati testimonium. Meritum est de condigno vel de congruo.

Conditiones ad meritum. 1a Quod actio a libertate procedat; ubi enim libertas deficit, deficit ipsa moralitas, et consequenter ipsa justitia, quam meritum vel demeritum important. 2a Quod actio cedat in emolumentum alterius vel nocumentum, ut manifestum est ipsius meriti notione. 3a Quod actio in ordine ad emolumentum alterius non debeat poni ex peculiari contractu; nam in hoc casu justitia seu aequalitas, in qua meritum fundatur, actione ipsa ponitur, quin actus ad aliam retributionem ex justitia ordinetur; secus abiretur in infinitum in ordine meritorum et retributionum.

Meritum de congruo est ordo operis ad praemium non quidem vi operis sed magis ex decantia, amicitia, liberalitate praemiantis; ut cum Princeps militi generoso, praeter stipendium debitum, confert titulum nobilitatis, vel aliquid hujusmodi.

Meritum de condigno est ordo operis ad praemium *vi operis*, et ideo est exigentia praemii ex iustitia. Ita miles meretur stipendium.

VOLUNTARIUM. Quod est a principio intrinseco cum cognitione finis (S. Th.). Dividitur in *perfectum et imperfectum, necessarium et liberum, in se et in causa, positivum et negativum.*

Voluntarium perfectum. Actus procedens a principio intrinseco cum *perfecta* cognitione finis : quae cognitio perfecta habetur quando cognoscitur *ratio* finis, et *proportio* mediorum quae ad finem ipsum ordinantur. *Aliter* : Voluntarium perfectum est quod fit cum cognitione rationali, quae quantum satis est, objectum consideravit.

Voluntarium imperfectum. Quod procedit quidem a principio intrinseco sed cum imperfecta cognitione finis : est autem haec cognitio imperfecta, quando apprehenditur *finis* sine hoc quod cognoscatur *ratio* finis et *proportio* actus seu medii ad finem. Inde est etiam in brutis : perfectum in homine tantum. *Aliter* : Quod fit cum cognitione solum sensitiva, vel cum cognitione rationali quae non satis ad objectum attenderit.

Voluntarium in se seu directum. Quod positive, immediate et per se est a voluntate intentum ; ut cum aliquis intendit scribere, et omnia disponit ad scribendum, et calamum arripit manu et manum movet et dirigit.

Voluntarium in causa seu indirectum est illud quod positive, immediate et per se non intenditur a voluntate, intenditur tamen aliquid unde necessario sequatur. E. g., cum aliquis intendit die festo venationem, ex qua impediatur audire sacrum, haec omissio sacri est voluntaria in causa.

IGNORANTIA Carentia debite cognitionis; quo nomine venit etiam *inadvertentia* et *oblivio*. Dividitur in *vincibilem* et *invincibilem*, et *concomitantem*, *antecedentem* et *consequentem*.

Ignorantia concomitans illa dicitur, quae est de eo quod actualiter voluntas agit; attamen voluntas est in tali dispositione, ut si sciret quod actualiter ignorat, ageret eodem modo, si non majori inclinatione, id quod agit constituta in ignorantia. Ita Petrus putans occidere ceryum, occidit hostem; hostem tamen occidisset majori etiam voluptate si cognovisset.

Ignorantia consequens illa est, quae est voluta ab ipsa voluntate sive *directe* sive *indirecte*; *directe* nempe si quis, positive velit, aliquid ignorare, legem v. g. ne refragetur a peccando; *indirecte* si quis non considerat quae considerare potest, et debet, vel notitiam quam habere debet et vult non curat acquirere.

Ignorantia antecedens illa est, quae non est voluntaria neque directe neque indirecte, et est tamen causa volendi quod quis nollat si ignorantia deesset. Ex. gr.: Aliquis adhibita omni diligentia quae solet moraliter adhiberi, et certior factus remissionem per viam transire, lapidem projicit et occidit hominem.

Virtus. Bona qualitas (seu bonus habitus) mentis qua recte vivitur, qua nullas male utitur.

Virtuti. Habitus seu dispositio firma mentis, qua recte vivitur, et qua nullas bene utitur.

Virtus moralis. Quae perfectiva est appetitivae partis, utpote ad recte dirigendam; ut *justitia*, *prudentia*, *temperantia*.

Virtus intellectualis. Quae perfectiva est intellectus sive speculativi sive practici, utpote ad recte iudicandum; ut *sapientia, scientia, ars.*

Virtutes cardinales. Cardinales vocantur quatuor virtutes, nempe: *prudencia, fortitudo, iustitia, temperantia*, quibus caeterae omnes adhaerent tanquam toti partes. Cardinales vocantur, prudentia quidem, quia caeterarum fundamentum est, caeterae vero, quia summum virtutis gradum in aliqua particulari materia attingunt.

Prudentia est virtus intellectus, qua in quovis occurrente negotio, quid honestum, quid pravum sit facile discernimus.

Fortitudo est virtus quae motus animi in rebus maxime terribilibus suscipiendis vel repellendis moderatur.

Iustitia in generali quadam significatione, est omnium collectio virtutum. In significatione propria, est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.

Temperantia est virtus quae appetitum moderatur in eis quae maxime alliciunt, cuiusmodi sunt delectationes gustus et tactus.

CONCUPISCENTIA. Vehementior appetitus sensitivi actus, voluntatem inclinans ad bonum sensile prosequendum, aut sensile malum fugiendum. Dividitur in antecedentem et consequentem.

Concupiscentia antecedens est involuntarius motus appetitus sensitivi praecedens ipsam rationem, et consequenter ipsam voluntatem, et atramque inclinans et trahens in ipsum objectum passionis concupiscibilis.

Concupiscentia consequens ea est quae non praevēnit aetam voluntatis sed ab eo excitatur.

Metus. Animi dejectio ex malo apprehenso ut terribili et imminente et non vitabili; seu brevius: Instantis periculi causa mentis trepidatio. Est *gravis* vel *levis*.

Metus gravis est si malum imminens grave sit, ut sunt *mors, infamia*.

Metus levis est si leve sit malum imminens. Adverte tamen quod malum leve in se, potest esse relative grave, respectu nempe pueri vel puellae, et consequenter metus levis potest esse relative gravis.

LEX. Ordinatio quaedam rationis ad bonum commune, ab eo qui curam communitatis habet, promulgata. *Aliter*: Regula quaedam seu mensura actuum, secundum quam inducitur aliquis ad agendum, vel ab agendo retrahitur. Dividitur in: *aeternam, naturalem, positivam, divinam et humanam*.

Lex aeterna. Ratio divinae sapientiae, secundum quod est directiva omnium actuum et motuum (S. Th.).—Ratio divina, vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans (S. Aug.).

Lex naturalis. Participatio legis aeternae in rationali creatura (S. Th.).

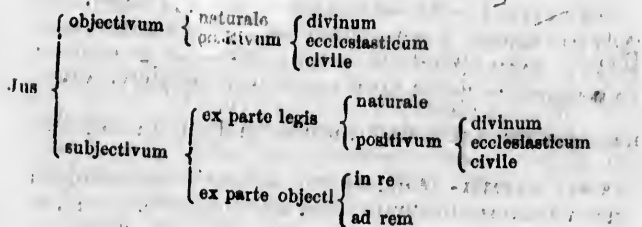
Lex positiva. Ordinatio rationis determinans indeterminata a lege naturae et huic consona, ad bonum commune, ab eo qui curam habet communitatis promulgata.

Lex divina positiva illa est quae libere a Deo datur hominibus, ut sunt leges tum veteris tum novi Testamenti.

Lex humana positiva. Illa quae ab hominibus potestatem regendi communitatem habentibus constituitur. Et haec subdividitur in *civilem* et *ecclesiasticam*.

SANCTIO LEGIS. Sanctionis nomine intelliguntur praemia et poenae a legislatore statuta pro observantibus vel transgredientibus legem a se latam. Est *perfecta* vel *imperfecta*.

Jus. Id quod est alteri debitum. Dividitur :

Jus objective consideratum. Quod est alteri debitum.

Jus subjective consideratum. Facultas moralis, personae competens ad aliquid juste habendum vel agendum.

Jus naturale habetur quando adaequatio qua justa est res aliqua est ex ipsa natura rei, ut cum aliquis *tantum* dat ut *tantum* accipiat.

Jus positivum habetur quando adaequatio dependet ex voluntate contrahentium, vel statuitur a lege civili, ut puta pretium tritici, et alia similia.

Jus in re est illud quod quis habet in re non solum sua sed habita seu possessa ; et consequenter dat actionem legitimam in ipsam rem.

Jus ad rem est illud quod quis habet ut res aliqua fiat sua, quamvis eam actualiter non habeat: unde dat actionem non in rem ipsam, sed in personam, a qua jure repeti potest quod res fiat illius, cujus est jus ad rem illam.

Jurium collisio est apparens oppositio juris cum jure, ita ut homo nequeat unum servare, quin alterum laedat, v. g. si quid impediatur vel praecipitur humana lege, quod lex divina aut ecclesiastica imperet aut vetet. Est *apparens* tantum, ut enim veritas veritati obluclari nequit, ita nec juri jus, nec auctoritas auctoritati. Omnis namque auctoritas a Deo est, nihil autem ab ipso est, quod recte ordinatum non sit. Juris illius est tum praevalere, quod versatur circa objectum magis universale, aut magis necessarium, aut a majori originem ducit auctoritate.

Officium. Obligatio moralis juri correspondens qua voluntas adstringitur ad aliquid faciendum vel omittendum.

Officium juridicum seu **perfectum** illud dicitur quod stricto et manifesto juri alterius respondet, et ideo subjectum adstringit ut illud ex justitia observet, e. gr. illud quod impletur non nocendo alteri.

Officium non juridicum seu **imperfectum** est illud quod alterius juri stricto sensu non ita respondet, ut ex stricta justitia repeti possit, v. gr. illud quod impletur elemosinam dando pauperi.

Officium subjective acceptum est facultas moralis passive sumpta, seu ut subest morali necessitati restituendi alteri jus suum.

Officium objective sumptum est ipsum justum ponendum

Officium naturale est illud quod a lege naturali imponitur, ut amor in parentes.

Officium positivum illud est quod a lege positiva procedit, ut est obligatio sacro assistendi

Religio. Virtus qua exhibetur Deo debitas honor.

Cultus internus. Actus internus intellectus et voluntatis quibus homo debet honorem Deo exhibet, v. gr. actus adorationis, subjectionis etc.

Cultus externus. Exterior manifestatio religionis interioris per aliqua signa sensibilia, nihil per actus quosdam corporis, v. g. cantus, oblationes, sacrificium etc.

DOMINIUM est vox analogica quae distingui solet in dominium proprietatis et jurisdictionis. Dominium jurisdictionis est potestas in homines, dominium vero proprietatis est jus in re se porrigens ad omnem rei usum et dispositionem ex arbitrio proprio, ceteris exclusis. Dominium est plenum seu perfectum, et semiplenum seu imperfectum, directum aut utile.

Proprietas subjective sumpta est dominium seu facultas disponendi pro libito, et cum exclusione aliorum, de re aliqua ejusque utilitate. Res vero ipsa de qua disponitur dicitur *proprietas* objective accepta.

Duellum. Privatum certamen inter duos privata causa susceptum.

Mendacium. Locutio contra mentem. "Ratio mendacii sumitur a formali falsitate, ex hoc scilicet, quod aliquis habet voluntatem falsum enuntiandi. Unde et mendacium nominatur ex eo quod contra mentem dicitur (S. Th.)."

CONTRACTUS. Definitor contractus communiter ab auctoribus. Duorum vel plurium in idem consensus signo sensibili manifestatus, parsens obligationem saltem in uno contrahentium. Dicitur *consensus*, quia sine consensu vel expresso, vel implicito (ut in eo qui suscipit aliquod officium, cui connectuntur aliquae obligationes, ut in parcho) non datur contractus. Agitur enim de *obligatione libere assumpta a voluntate* et quae propterea sine consensu voluntatis nequit intelligi. Dicitur *duorum* vel plurium, quia ad seipsum non datur contractus. Dicitur *parsens obligationem*, sive solummodo naturalem, sive etiam civilem, quia per libertatem contractus aliquis sibi imponit legem naturalem solvendi *promissa* erga alteram partem contrahentem. Dicitur *saltem in uno contrahentium*, quia ad rationem contractus in genere pertinet quidem *obligatio*, sed non *obligatio mutua*, quae est propria aliqujus contractus specificè accepti. Dividuntur contractus in *nominatos* et *innominatos*, *bilaterales* et *unilaterales*, *onerosos* et *gratuitos*, *stricti juris* et *bonae fidei*.

Contractus bilateralis seu **synallagmaticus** est ille qui parit utilitatem et obligationem in utroque contrahente, ut *emptio*, *locatio*, etc.

Contractus unilateralis ille est qui parit utilitatem in uno solo contrahentium et in altero obligationem, qualis est *commodatum*, *pignus* etc.

Matrimonium. Viri mulierisque conjunctio maritalis inter legitimas personas individuum vitae consuetudinem retinens.

SOCIETAS. Consociatio hominum ad eundem finem cognitum et volitum conjunctis viribus consequendum, qui finis est bonum omnium sociorum, seu *bonum commune*. Dividitur :

Societas	{	domestica	conjugalis
		civilis	paterna
		religiosa	herilis

Societas domestica quasi totum ex partibus, ex tribus simplicioribus societatibus coalescit : nimirum *conjugal*, quae in junctione viri et uxoris posita est et primum familiae praebet fundamentum ; *paterna* quae viget parentes inter et liberos, ex conjugio susceptos ; *herili*, quae exurgit ex domino et famulis, adscitis ad opera praestanda, parentibus et liberis necessaria. Harum trium collectio *familiam* offert plenam et perfectam.

Societas civilis. Hominum associatio, ut viribus unitis, sibi invicem opem ferentes, bona tum corporis tum animae facilius et perfectius consequantur, quae soli et extra societatem obtinere non queunt.

Auctoritas socialis. Potestas, seu facultas, seu jus gubernandi Rempublicam.

Potestas executiva. Facultas mandandi executioni leges latis in bonum societatis.

Potestas judiciaria. Facultas moralis seu jus applicandi leges ad aliqua particularia determinate.

Tyrannus generatim dicendus est qui gubernium convertit in bonum sibi proprium, nedum

illud ordinet in bonum commune, et subditos suos injuste verat.

Tyrannus regimine dicitur ille qui legitime assecutus est principatum in aliqua societate, sed per leges manifeste injustas gubernat.

Tyrannus usurpatione ille dicitur qui per ambitionem vel quocumque alio illicito modo potestatem adipiscitur.

Resistentia offensiva seu activa.
Vis illata. Ita qui aggreditur inimicum, ejus aggressionem praeveniens, *vim ei infert.*

Resistentia defensiva seu passiva.
Vis repulsa. Ex. In actu injustae aggressionis, qui injuste irraditur, *vim vi repellit.*

Monarchia. Regimen politicum in quo potestas publica in una persona, sicut in subjecto, residet.

Polyarchia. Regimen politicum in quo publica potestas in pluribus personis physicis, sicut in subjectis, residet.

BELLUM materialiter sumptum est nationum dissensio, ex qua arma sibi mutuo inferunt; *formaliter* autem est violati ordinis publici violenta restitutio. Bellum est *defensivum* aut *offensivum*, *justum* aut *injustum*.

Bellum defensivum locum habet cum populus vim sibi ab alio populo illatam propulsat.

Bellum offensivum est si populus populo vim inferat.

Bellum justum est si ex justitia suscipiatur et informetur. Ad hoc autem tres potissimum

conditiones requiruntur : ut scilicet 1o bellum suscipiatur *ex auctoritate principis* ; 2o sit belli *justa causa*, nempe illi qui impugnantur, seu quibus bellum infertur, propter aliquam *culpam* impugnationem merentur ; 3o *recta* sit bellantium *intentio*, ita ut nihil per bellum quaeratur nisi bonum promovendum, vel malum vitandum.

Bellum injustum est, si ex justitia nec suscipiatur nec informetur, quod accidit si vel una desit ex praerequisitis conditionibus.

Societas religiosa est hominum associatio ut mutuis auxiliis, facilius et perfectius ea quae sunt religionis adimpleant.

Libertas conscientiae est facultas cogitandi et agendi quae magis lubent in iis quae Deum et religionem respiciunt.

Libertas cultuum est facultas religionem quae magis arridet quolibet extrinseco cultu profitendi. Intime cum libertate conscientiae connexa est.

FINIS.

